

Юрій Луценко

CF FOLIO

Андрей Анатольевич Кокотюха
Юрій Луценко. Польовий командир

предоставлено правообладателями

http://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=4578548

Андрій Кокотюха «Юрій Луценко. Польовий командир»: Фоліо; Харків; 2007

ISBN 978-966-03-3924-8

Аннотация

Пропонована книга – не стандартна біографія популярного політичного і громадського діяча від «а» до «я», а швидче її найбільш яскраві штрихи та фрагменти. Вона писалася за активної участі самого головного героя, тож деякі його коментарі стосовно тих чи інших подій можна вважати не лише ексклюзивними, а й цілком несподіваними.

Содержание

«Касету з записами Мельниченка спочатку вставили не тією стороною»	6
«Наш герб – рюмка, скелет оселедця, ложка і виделка»	10
«Командування приймаю на себе! Хто проти – мегафоном по голові!»	14
«Мого батька залишили на потопаячому кораблі»	19
«Якщо схрестити рухівця з комсомолкою, буде нормальний соціаліст»	23
«З дружиною в мене склалося дуже здорово!»	27
«Подаровані Кучмі личаки спочатку призначалися Литвину і були куплені в магазині “Мистецтво”»	30
«В армії мене навчили підкорятися»	36
«Опозиція примостилася під пам’ятником Леніну»	40
Кінець ознакомительного фрагмента.	45

Андрій Кокотюха

Юрій Луценко. Польовий командир

«Мені 42 роки, а після того, як ти стаєш президентом, вище йти нікуди. Я б не хотів, як Кравчук, поливати троянди та намагатися розповідати казки своїм виборцям у 50», – сказав Юрій Луценко в інтерв'ю газеті «Без цензури» 1 лютого 2007 року.

Так він відповів на запитання, чи збирається найближчим часом балотуватися на пост Президента України, і якщо не збирається, то чому. Судячи з коментарів, які давав Луценко як лідер новоствореного на той час руху «Народна самооборона», йому найближчим часом буде досить комфортно у цій іпостасі – людини, яка здатна вести за собою інших людей. Тих, хто вже є його однодумцями, і тих, хто може ними стати. До речі, коли Юрія запитали, чи не закликає він людей до другого Майдану, Луценко відповів: «Я закликаю людей до весняного Маршу справедливості. Щоб продемонструвати їхнє бажання мати відповідальних політиків».

Задумані Луценком акції в рамках «Народної самооборони» відбувалися, чесно кажучи, в не дуже сприятливий момент. Приблизно з літа 2006 року українське суспільство поступово, але цілеспрямовано почало втрачати довіру до будь-яких політичних сил і політичних гасел. Хоч як би критично вони звучали. Після того, як 3 серпня 2006 року Віктор Янукович офіційно став прем'єр-міністром України, більшість людей цілком справедливо відчували себе зрадженими. Бо навіть у пропалених циніків після перемоги Майдану, яку навіть принципово аполітичні громадяни називали «нашою», з'явилося щось схоже на ідеали. А разом із ними зажевріла віра в можливість змін на краще.

Цього не сталося.

Загалом із 2006 роком в Україні прощалися сумно. І справа не лише в тому, що політичні баталії всіх утомили. Депресію наганяла інша обставина, яка, до речі, так само не залежить від волевиявлення народу, як і політична ситуація в країні. Новий рік, Різдво та Старий Новий рік у нас святкували без снігу і при «плюсовій» температурі. Середина зими нагадувала пізню осінь, сіру, брудну та незатишну.

Такою ж була і вся країна.

Цю ситуацію в оригінальний спосіб використав Юрій Луценко. Під час однієї з січневих громадських акцій народився слоган: «Зима без снігу – мороз нас зрадив!». Посилання було настільки явним, а алегорія настільки прочитувалася, що слоган зривав оплески та схвальні вигуки. Згодом на прес-конференції перед мітингом у Тернопільському фінансово-економічному інституті Луценко, говорячи про можливість залучення до руху «Народна самооборона» окремих діючих політичних партій, зазначив: «Я вів переговори з усіма політичними силами, крім регіоналів, комуністів та соціалістів». Отже, за всіма ознаками, він не зрікається свого «соціалістичного» минулого, але дає зрозуміти всім бажаючим: прямо ототожнювати його з Соціалістичною партією чи якоюсь іншою політичною структурою буде все ж таки помилкою.

Тимчасом, за логікою парадоксу, Юрія Луценка деякі затяті аналітики і досі вважають «людиною Мороза». Саме в Соціалістичній партії і, за великим рахунком, під її прикриттям, він почав свою активну кар'єру політика-революціонера. Про те, що він є переконаним соціалістом, Луценко свого часу багато разів говорив як на прес-конференціях, так і в окремих інтерв'ю. Навіть коли, ставши міністром внутрішніх справ, він призупинив своє членство у Соцпартії, його все одно розцінювали як соціаліста-міліціонера, який узгоджує свої окремі дії з лідером українських соціалістів Олександром Морозом.

Суперечки довкола того, чи лишився Луценко вірним своїм соціалістичним ідеалам, триватимуть ще довго. І, будемо відверті, навряд чи до чогось приведуть. Та поза суперечками лишається факт: уперше Юрій Луценко як фрондер, революціонер та непримиримий борець зі «злочинною владою» засвітився не без участі pana Мороза.

Це сталося під час історичної вже прес-конференції у Верховній Раді у листопаді 2000-го року, під час якої були обнародовані так звані «плівки Мельниченка». Це поклало початок «касетному скандалу» і «кучмагейту».

«Касету з записами Мельниченка спочатку вставили не тією стороною»

Про події, що передували цій історичній прес-конференції, говорили та писали дуже багато. Проте варто бодай кількома реченнями нагадати про них.

Отже, у ніч на 17 вересня 2000 року Георгій Гонгадзе, керівник Інтернет-проекту «Українська правда», вийшов із квартири журналістки Олени Притули, обмовившись, що вже пізня година і він буде «ловити» машину, аби дістатися додому. Вранці на сайті «Української правди» висіло повідомлення про зникнення редактора. Вдень з'явилися згадані вже оголошення на станціях метро.

19 вересня президент Кучма отримує відкритого листа, підписаного групою прогресивних журналістів, у якому вони вимагають почати розслідування цієї справи і взяти його під особистий контроль. 24 вересня більш як 200 людей організовують прохід зі смолоскипами під гаслом «Знайдіть Георгія Гонгадзе!».

16 листопада в лісі у Тарашанському районі Київщини знаходять чоловічий труп без голови. Є всі підстави думати, що тіло належить зниклому журналісту. Експертизу постійно відкладають із різних причин, хоча її проведення активно вимагають рідні та друзі Гонгадзе. А 28 листопада лідер соціалістів Олександр Мороз скликає під час парламентської сесії прес-конференцію. Журналісти заінтриговані – обіцяна бомба. І вона таки дійсно вибухає: довірена особа Мороза, соціаліст Юрій Луценко, вставляє в пошарпаний касетник плівку з тими самими «записами Мельниченка».

Юрій Луценко (з диктофона):

– Формально я був тоді прес-секретарем Мороза. Коли він каже, що треба скликати прес-конференцію, я питаю: «По якій темі? Відставка Юлі, Ющенка?» – «Майже». За десять хвилин до її проведення він зібрав екстрену нараду лідерів Соцпартії і сказав: є, мовляв, плівки такого-то характеру. Тому треба порадитися, що з ними робити і чи взагалі оприлюднювати інформацію. Всі сказали – треба робити! Журналісти, яких терміново зібрали, тоді навіть не знали, про що саме буде йтися. Тему Мороз оголосив із трибуни Верховної Ради, а магнітофон узяли в його кабінеті. Касету ставив я, і спочатку вийшов невеличкий казус – засунув не тою стороною. Запис починався з паузи. Зал був великий і було погано чути, плівки ще не були почищені від сторонніх звуків. Але практично всі впізнали голос Кучми, його матюки, інтонації, певні прізвища. По телебаченню потім показали: сидить Луценко і кудись відсторонено дивиться. Це було не відсторонення, це – усвідомлення того, яка страшна битва нас чекає. Після виграшу Кучми на попередніх, надзвичайно брудних виборах коток системи роздав половину Соцпартії. Тож морально готувався до другого котка. З іншого боку це означало, що можна радикально і швидко змінити ситуацію. Згадайте ту атмосферу безнадійної задухи 1999 року. Після обрання Кучми на другий термін Україна явно йшла по шляху Білорусі. Під грюкіт чобіт кучмістського фаворита міністра МВС Кравченка. На той час системі опиралися маленька Соцпартія та невеличка купка вільних журналістів. Тому треба було вчинити над кимось показову розправу. Ним став Гонгадзе. Плівки, які свідчили про причетність Кучми до цього злочину, потрапили

до Мороза. Він не відразу повірив Мельниченку. Але той, щоб довести свою правоту, цілий тиждень день у день носив Морозу послухати вчорашні записи. І на плівках звучало все те, що ввечері показували по телевізору в новинах.

Майор Микола Мельниченко служив офіцером президентської охорони.

За його словами, він у якийсь момент вирішив «писати» свого «об'єкта», встановивши під диваном у кімнаті для переговорів мікрофон. Потім передав ці плівки Морозу як головному суперникові Кучми ще з часів останніх президентських перегонів, коли Кучма виграв другий термін президентства чисто технічно: провладна команда зробила все для того, аби основним суперником Леоніда Даниловича став лідер комуністів Петро Симоненко. За таких розкладів Кучма перемагав, що називається, всуху. Навіть за умов того, що явка виборців була не надто активною – народ теж усе розумів.

Таким чином, розрахував Мельниченко, касети з записами, які компрометують діючого Президента, в повній мірі зможе використати лише Олександр Мороз.

«Компромат – це штучно сконструйоване звинувачення, касети були страшною правдою», – обмовився якимось Луценко в од ому з інтерв'ю. Однак тоді касети майора Мельниченка виглядали дієвим звинуваченням як самого президента Кучми, так і «антинародного режиму» в цілому. До того ж Луценко тоді ще не був народним депутатом. Отже, в нього не було статусу недоторканості, й у його діях проглядався відвертий виклик.

Хоча перед молодим політиком свого часу вимальовувалася можливість зробити спокійну і стабільну кар'єру чиновника середньої руки. У Луценка був досвід роботи віце-губернатором, заступником міністра науки і технології. Працював він також помічником у команді Валерія Пустовойтенка. Незвичайно для тих часів він не приховував свого членства в опозиційній партії.

Але з початком президентської кампанії він усе покинув і пішов на професійну парт-роботу в СПУ. Після поразки заснував опозиційну газету «Грані», редакція якої розташовувалася в офісі Соцпартії.

Газета, яка сьогодні називається «Грані плюс» і виходить у кольоровому варіанті, станом на 1999 – 2000-й роки мала вигляд саморобного «бойового листка». До того ж – напівпідпільного. Друкарні міняли через тиждень. В офіційну мережу розповсюдження преси газету не брали – з цього приводу існувало негласне розпорядження. Проте її можна було купити на Майдані переважно з рук приватних продавців, яких час від часу ганяли міліцейські патрулі.

До того ж існував Інтернет, у ті часи – розкіш для абсолютної більшості громадян України. Мати вдома персональний комп'ютер міг собі дозволити навіть не кожен киянин. Не кажучи вже про регіони. Але Луценко використав Інтернет для передачі текстів, які на місцях виходили в газетах, близьких до СПУ.

Через те ввечері того ж дня плівки майора Мельниченка переїхали в офіс Соціалістичної партії на вулиці Воровського в Києві, де тоді розміщувалася редакція «Граней», для подальшої розшифровки і «зливу» матеріалів у Інтернет. Наступного дня всі бажаючі могли ознайомитися з розшифровкою плівок Мельниченка на сайті «Української правди».

Юрій Луценко (з диктофона):

– Перші роздруківки робила секретарка Таня, вона займалася в «Гранях» комп'ютерним набором. Тоді, пам'ятаю, у фракції вимкнули світло, але в них був лебтоп, рідкісна тоді штука, так що робота не припинялася. Ось так з'явилися ці знамениті вісім фрагментів плівок. Свекор секретарки Тані працював колись у Міністерстві науки і знав

мене особисто. Коли вона повернулася додому, свекор зустрів її словами: «Передай Луценку – я таке щойно в Інтернеті знайшов!» Ну, і показав, що саме. А вона: «Знаю. Це я робила». І тут він не витримує: «Так ти що, Таню, не знаєш, що слово «блядь» пишеться через букву «д», а не через «т»?! Ну а вона ж писала так, як чула, людина інтелігентна, при ній особливо ніхто собі таких слів не дозволяв. Потім, звісно, це все стало широко відомо. Віталій Шибко, міжнародний секретар Соцпартії, почав знайомити з цими записами різних іноземних послів. Якимось я саме був присутній під час однієї зустрічі. Там, звичайно, працює перекладач, але іноземні дипломати все одно всіх слів не розуміють. І запитують у Шибка: «А що означає ось це – «пиздеть»? Той дивиться на мене, ну, я викрутився: «Це такий термін, означає він «тимчасово вводити в оману». Ну, скандал із кожним днем розгоряється. Я в ті дні дуже любив бувати в буфеті Верховної Ради, місце там хороше: дешево і багато класних контактів. І, значить, стоїть позаду Дмитро Табачник. Я йому: «Чув останній анекдот про Гондурас?» Табачник відразу здимів... Там була така ситуація: Кучма довго не приймав Табачника, а потім допустив. Побачивши його, зіграв здивування: «Чого ж ти так довго не заходив?» – «Так ви ж не пускали!» – «Та ти що! І чого ж я тебе не пускав?» – «Ну, як у тому анекдоті. Яка сама незалежна країна? Гондурас. Чому Гондурас? Бо він нікому на хер не потрібен! Ось так і я». Правда, це був практично єдиний випадок, коли я дозволив собі використати інформацію з плівок у приватній розмові».

Насправді зміст плівок Мельниченка здивував тільки пересічних громадян, і то – далеко не всіх. Більшість населення України знала про таємні записи в кабінеті Кучми лише те, що вони є і що довкола них виникає якийсь скандал. Інформацію сприймали здебільшого як чергову «розборку» в верхах, коли політичні опоненти зливають компромат один на одного. А якщо говорити зовсім уже по-народному, то це сприймалося, як «пани чубляться». Потрібен був поштовх для того, аби люди зрозуміли – те, що записано на плівках, насправді стосується кожного.

Політики, в свою чергу, особливо не здивувались. Екс-Президент України Леонід Кравчук чесно признався опозиційній журналістці Тетяні Коробовій: «Це він. Кучму я впізнав по першій фразі. Це – наше спільне горе».

Але так тривало недовго. Почалися розмови про те, що Мороза свідомо підставили, що його використовують, що він просто мстить Кучмі за програш Соцпартії на останніх виборах. Таким чином, вибух у парламенті поступово замулювали. Кучму засуджували та звинувачували в усіх смертних гріхах прогресивні політики та публіцисти на міжнародному рівні. А в українському парламенті Роман Безсмертний вимагав посадити Олександра Мороза за наклепи.

Луценко виявився одним із небагатьох, кого не задовольняла ситуація із заминанням скандалу. Саме тоді почав формуватися його публічний імідж, який згодом, у березні 2004 року, газета «Дзеркало тижня» визначить як «політичне задирацтво». «У людини, яка не надто розбирається в світовій літературі, словосполучення «російський поет» практично завжди викличе асоціацію з Пушкіним. Людина, ледь знайома з вітчизняним мистецтвом, на запитання про головного політичного задираку країни майже завжди згадає про Луценка. Намети, мегафони, транспаранти, барикади – таким виглядає світ радикала, нонконформіста і забіяки», – напишуть журналісти.

У зв'язку з цим багато хто уявляє собі Юрія Луценка природженим революціонером, який з пуп'янка почав боротися зі злочинними режимами. Час від часу зринають теми про участь Луценка у студентських акціях протесту, які були прикметою кінця 80-х – початку

90-х років минулого століття. Однак студентські роки майбутнього «польового командира» Майдану, Міністра внутрішніх справ України та лідера «Народної самооборони» не були позначені ніякими революційними процесами.

Якщо студентське життя Луценка щось і сколихувало, то це – численні юнацькі пригоди, присутні в житті будь-якого нормального студента, в тому числі – радянського.

«Наш герб – рюмка, скелет оселедця, ложка і виделка»

Один із улюблених жартів Юрія Луценка звучить так: «Я вчився у Львівському ордені Леніна політехнічному інституті імені Ленінського комсомолу на вулиці Степана Бандери».

Студентом Львівської політехніки він став 1982 року. Закінчив 1989-го. Це були не просто переламні для Радянського Союзу часи, коли розквіт імперії тут же, майже миттєво, змінився її занепадом. На той час повиростали онуки тих, хто пройшов фронти Великої Вітчизняної війни, тобто – діти дітей війни. А у самому Львові радянська влада була порівняно молодою – станом на той час у західних регіонах їй не виповнилося навіть сорока п'яти років. Тому ідеологічна робота серед студентів велася в посиленому режимі. Адже ця публіка – за традицією, ідеологічно нестійка.

Однак ніяких політичних мотивів у своїх студентських перформансах Луценко або не допускав, або не вбачав. Наприклад, одного разу 19 грудня, з нагоди дня народження Леоніда Ілліча Брежнєва, він уночі заліз на пам'ятник першодрукаря Івана Федорова, який тримає в руці розгорнуту книжку. Просто на обкладинку цієї книжки з зовнішнього боку він приклеїв листок з написом «Л. І. Брежнєв. «Малая земля». Звичайно, в центрі міста його за цим ділом застала міліція, і втекти від патруля він зміг лише тому, що знав старий Львів краще за патрульних.

Юрій Луценко (з диктофона):

– Наша студентська компанія – це була унікальна команда людей, які вже пройшли армію. Ми відчули себе мужиками, і з нами було дуже важко впоратися. Ми були розбишаки, ми були веселі, але ми ще були спаяні службою в армії. Плюс: наші дівчата з групи до армії пішли вперед і ми з ними не порвали стосунки, а нові дівчата підійшли. І, звичайно, і «старі», і «нові» віддавали перевагу бувалим у бувальцях чоловікам, аніж якимось там пацанам. Ми вміли і пиво пити, і стем (студентський театр естрадних мініатюр. – Авт.) нашою козирною картою був. Ми цим фактично жили. Вчилися також непогано, я був на другому місці по навчанню, а на першому – друг Славко Максимець. Той міг іти здавати екзамен, просто перегорнувши сторінки підручника. Його батько був простим сільським водієм, мама – санітаркою. Ім'я «Юрій» було на диво популярним, принаймні – серед студентів Львівської політехніки. Юр було багато, тому, аби не заплутатися, ми всіх Юр переназвали інакше. Я, скажімо, був Луца. Інший – Юфа, ще був Юзек. Так вийшло, що Юрою ніхто нікого не називав. Раз на два тижні я їздив додому в Рівне, це шість годин поїздом. Мама завжди робила сто котлет, з дому я ще брав «палку» ковбаси і цукерки в коробках, які тоді вважалися дорогими. Коли я повертався, всі сходилися в один день і починали їсти, хто що з дому привезе. Хлопці привозили домашнє, те, що в нас не робилося: домашня ковбаса, кров'янка тощо. Гроші фактично були спільними і закінчувалися десь через тиждень. Ще тиждень жили на стипендію, а в проміжку – на чому прийдеється.

Уже повернувшись із війська, студенти почали підробляти на заводах. Луценко згадує, як він із своїм другом Славою Максимцем влаштувалися на «Львівприлад» і працювали,

транспортуючи штампи для верстатів. Справа в тому, що робота ця була важкою, марудною, до того ж не кваліфікованою, і платили за неї порівняно небагато.

Штампи складалися в цех докупи, і збиралася така собі гора, на яку навіть дивитися було страшно. Вони могли бути маленькими, розміром із кулак, а траплялись і великі, високою майже в людський зріст. За допомогою різних приладів ці штампи ставили на верстати, але треба було наперед цю гору розтягти й посортувати. До того ж вони мали поламану конфігурацію, тому переміщати їх із місця на місце виявилось не лише незручно, а й ризиковано: в будь-який момент вони могли впасти, і тоді – бережіть пальці! Проте студентів це не лякало. На першу заробітну плату в 80 рублів плюс 40 стипендії Юрій повіз майбутню дружину Ірину до Ленінграда.

Доводилося будувати навіть власне житло: студенти взяли участь у зведенні нового гуртожитку. У зв'язку з цим Юрій згадує випадок, який чи не вперше змусив його більш серйозно зацікавитись історією, зокрема – її «білими плямами». Правда, термін «білі плями» ввійде в обіг трошки пізніше, в другій половині 80-х років минулого століття, разом із такими поняттями, як «перебудова», «гласність», «масові репресії» чи, скажімо, «прискорення соціально-економічного розвитку».

Одного ранку хтось виклав посеред багнюки будівельного майданчика доріжку з надгробків. Юрій прочитав на них У.С.С. Це були поховання українських січових стрільців. На деяких надгробках, що збереглися, були навіть викарбувані імена захоронених. Враховуючи те, що більшість як студентів, так і будівельників були або львів'янами, або вихідцями з Галичини, знахідка сплюндрованого цвинтаря викликала певне напруження. Всі йшли по багнюці, не сміючи ступити на камені.

У Рівному, де народився і виріс у сім'ї чернігівчан Юрій, про січових стрільців не знали. А коли батьки й знали, то практично не порушували цю тему в розмовах. У ті часи навіть за розмови про січових стрільців могли викликати в КДБ. І якщо не посадити відразу, то як мінімум провести тривалу профілактичну бесіду. Тому знайдене поховання він розцінив як щось дуже святе для львів'ян. Але що саме – так і залишалось загадкою. Навіть подзвонив батькові, аби прояснити для себе ситуацію. Діставши відповідь, зрозумів – дуже мало знає свою історію. Можливо, саме з того самого часу Луценко почав активно та поглиблено цікавитися всім, що стосувалось історії України, особливо – так званої забороненої.

Для цього у Львові було багато можливостей. Студент політехнічного інституту відкрив для себе історика та політика Михайла Грушевського, мислителя та ідеолога українського консерватизму В'ячеслава Липинського, не рекомендованого для читання в радянській Україні раннього Франка. Так само дізнався, що означає трошки неоковирна, але чомусь дуже важлива для галичан аббревіатура ЗУНР (Західно-Українська Народна Республіка).

Хоча на той час задовольняння цікавості не носило ніякого політичного характеру. Син не просто переконаного комуніста, а секретаря спочатку Рівненського міськкому, а потім – обкому КПРС, не міг стояти зовсім осторонь від політики, але так само йому не спадало на думку декларувати якісь яскраво виражені антикомуністичні погляди. Правда, він, як і решта грамотних людей, не міг не розуміти, що коїться в державі і, зокрема, що вона розвивається не зовсім по тому шляху.

Юрій Луценко (з диктофона):

– Смерть Брежнєва від усіх приховували. Не лише тому, що помер він пізно ввечері 10 листопада (1982 року. – Авт.), на День радянської міліції. Якби це сказали, довелося б відмінити святковий концерт, який був одним із важливих заходів у ті часи. Просто – приховували, з різних причин.

Але чутки все одно просочувалися, просунутий народ слухав радіоголоси. Дзвоню батькові і, не називаючи теми, питаю: «Це правда?». Каже: «Правда. Завтра будуть гудіти». Тобто, всі заводи в усіх містах на знак ушанування пам'яті померлого керівника держави давали гудок на кілька хвилин. Пам'ятаю, нас всіх наступного дня підняли, завели в так званий акваріум, весь другий курс, заходить викладач львівський, затюканий компартією, і каже: «Товарищи, сегодня советский народ постигло великое счастье... Нет, несчастье, несчастье, я сказал несчастье! Все слышали – я сказал несчастье! Умер Леонид Ильич Брежнев!» Сьогодні може здаватися, що він так приколовся, але, здається, він тоді справді злякався, бо знав, що йому загрожує. Або ще один випадок – передвиборча листівка, яку я накатав на лекції з історії КПРС. Вона була абсолютно стьобаною і не переслідувала якоїсь антирадянської мети. Звучало це так: «Голосуйте за нерушимий блок ОЛПИО и ОЛВИЗ». Тобто «Общество Любителей Поболтать и Обсудить и Общество Любителей Выпить и Закусить». Герб був – рюмка, скелет оселедця, ложка, виделка і заклик: «Братья и сестры, мы с вами едины в желании поболтать, обсудить, выпить, закусить». Викладач перехопив, відізвав мене вбік, каже: «Я її порву, але більше такого не роби. Ти не знаєш, чим це пахне».

У цьому контексті мені пригадується аналогічна історія, тільки власного отроцтва. Колись знічев'я я взяв газету «Правда», яку передплачував мій дідусь, фронтовий розвідник і член КПРС, і розмалював портрети членів політбюро ЦК партії. Одним прималював бороди, другим – величезні вуха, третім – роги. Жодного дисидентського підтексту в цьому не було. По-перше, для того щоб мати чітко сформовані політичні погляди, я був надто малий. По-друге, нічого про недоторканість групових фотографій у газетах я не знав. Злощасну газету було від гріха спалено в пічці, а зі мною провели профілактичну розмову. Словом, нема чого дивуватися загальній тотальній заляканості наших людей.

Згодом, коли почалося «закручування гайок» при Андропові і перші атаки на алкоголь, у Львові, як згадує Луценко, лишилося близько дванадцяти магазинів, де можна було купити такі необхідні для студентського життя та побуту алкогольні напої. Ясно, що студенти були там першими і найбільш активними покупцями, не зважаючи на черги. В цьому було щось явно дисидентське.

Юрій Луценко (з диктофона):

– Придумали собі такий спорт: хто швидше знайде, де можна купити закордонні лікери для дівчат, аби козирнути перед ними. Тоді дуже багато чомусь лікерів імпортованих у магазинах з'явилося. Саме зачистки пішли перебудові, і була на львівському телебаченні така собі програма, «Лев Львович» називалася. Там показували студентів, відсутніх на навчанні, скільки робітників – на заводах, навіть прізвища особливо злісних порушників називали. І львівський політех змагався із львівським лісотехом у розгильдяйстві. Суть змагання: чиїх більше затримують за порушення, той вуз і виграв. Студенти лісотехнічного інституту попадалися, чесно скажу, частіше. Зате ми їх перемогли не по кількості, а, так би мовити, по якості – по очках: міліція якось затримала вусмерть п'яного нашого доцента, в портфелі якого знайшли недопиту пляшку коньяку, загорнуту в відомість по здачі заліків. Єдине можу підкреслити: в мене позиція була

завжди стійка. У місті ми могли пригубити тільки рюмочку, решту пили в гуртожитку, аби не вешатися вулицями напідпитку і не викликати вовка з лісу. Перепробували тоді все: горілку, пиво, вино, лікери. Але я мав особливу місію всіх укласти, а потім лягти сам. Ця якість збереглась і до сьогодні.

Політика в ті часи видавалася чимось далеким і не зовсім потрібним. Нею громадяни активно зацікавилися лише в розпал перебудови, коли почалися відкриті дебати між прихильниками Горбачова і Єльцина на рівні СРСР, а у самому Львові додалися ще дебати між шанувальниками колишнього політв'язня В'ячеслава Чорновола та першого секретаря Львівського міськкому Секретарюка. Однак тоді мало хто замислювався над тим, що Союз тріщить, і реформувати чи, як тепер кажуть, переформатувати його не вийде.

Як політична система СРСР уже почав давати тріщину.

Була ще одна обставина, яка не дозволяла Юрію Луценку поводити себе аж надто вільно. Родина керівника спочатку Рівного, а потім – Рівненської області завжди була на виду. Незалежно від того, що всі поводитися досить скромно і жили без зайвого шику. Батько завжди, ще з дитинства, говорив синам: «Не підведіть мене».

Зрозуміло, що у Рівному Луценко мусив триматися скромно і не підставляти батька. Здавалося б, у Львові, де його ніхто не знав і де він жив з усіма на рівних у гуртожитку, настала повна свобода і можна робити, що завгодно, ні в чому себе не обмежуючи і живучи без гальм. Однак Юрій саме там, подалі від батьківського ока, відчув себе як ніколи відповідальним за нього. Можна сказати, що саме там він навчився продумувати кожен свій вчинок і кожен свою заяву. А якщо вже він говорить і діє, то завжди готовий відповісти за свої слова та свої дії. Головне в цій ситуації – аби жодним чином не зганьбити доброго імені батька, яким Луценко пишається, як кожен вдячний син.

Коли наприкінці 2000-го року почалася акція протесту «Україна без Кучми», яку тепер називають першою українською революцією, Юрій Луценко як один із її лідерів був переконаний: батько схвалив би його дії. Саме за рік до того його не стало, і газети натякали на якісь загадкові обставини смерті члена Комітету Верховної Ради у справах ветеранів Віталія Луценка. Однак сам Юрій спростовує ці чутки: просто його батько, залишаючись вірним своїм комуністичним ідеалам і в чомусь навіть романтиком, не був при цьому ортодоксальним комуністом, а намагався змінити саму модель цієї одіозної партії. «Я дуже люблю його, поважаю і вважаю, що він згорів на роботі за справу, на яку поклав життя», – відповів Луценко тим, хто намагався розвинути тему насильницької смерті його батька.

«Україну без Кучми», на мою думку, почали так само непереможні та невинуваті романтики.

«Командування приймаю на себе! Хто проти – мегафоном по голові!»

– Дехто з політиків намагається прийти до влади під гаслом «Україна без Кучми», – не раз говорив Президент України Леонід Кучма в дні, коли на Майдані виросло перше після жовтня 1990 року революційне наметове містечко. – Вони виставляють себе в непривабливому світлі тому, що діючий президент не бере участі в виборах. Але я можу запевнити співвітчизників – Кучми без України не буде ніколи. І дострокових виборів у країні не буде.

Пізніше Юрій Луценко, перебуваючи вже на посаді міністра внутрішніх справ України, озвучив своє бажання запросити экс-голову держави до себе в кабінет на розмову. Адже свого часу його самого як координатора УБК Кучма особисто запрошував до себе в кабінет.

Член опозиційної тоді Соцпартії, до того ж – координатор різко опозиційного видання «Грані», і взагалі – людина, безпосередньо причетна до оприлюднення злочасних плівок Мельниченка, Луценко після того не лише відчував, але й реально бачив за собою «наружку». В якийсь момент стеження почало набувати все більш відкритого характеру. Згодом Луценко дістав можливість побачити матеріали стеження і прослуховування редакції «Граней», які лягали на стіл керівництва СБУ.

Юрій Луценко (з диктофона):

– Розмови були приблизно такі: ми всі знаємо, що ти революціонер. Але для чого ти все це по телефону говориш? Рижий мудак – ми ж розуміємо, що це про Кучму. Головне – оператори, що сидять на прослушці, повністю розкладаються, коли чують, що так вільно відгукуються про президента. А раз за це не садять, то вони починають втрачати віру в те, що Кучма справді керує державою і є для неї авторитетом. Самі аналітичні записки були приблизно такого змісту: «Аналітична записка про засідання редакції газети «Грані». Заходить Луценко. Всі разом нецензурно вітаються. Луценко нецензурно вітається. Обговорюють діяльність президента – нецензурно. Жіночий голос, імовірно – Погорелова: про що пишемо в цьому номері? Всі разом – нецензурно. Піднімають тости антипрезидентського характеру». А треба сказати, що улюблений тост нашої редакції був «Кучма капут», а відповідь – «Воїстину капут». За це всі з задоволенням пили, потім він став офіційним вітанням революціонерів. Словом, висновок СБУ під кінець записки: за три години предметів для аналізу не виявлено. Але газета вийшла.

Попри цю зовні розкуту атмосферу відчувалося певна напруга і відчуття того, що кільце довкола антикучмістів стискається, і недалеко до розправи. В світлі сказаного вище особисто мені здається, що телефонна розмова між Юрієм Луценком і Володимиром Чемерисом, яка відбулася в грудні 2000-го року, стала надбанням есбеушних «слухачів»: не могло бути так, аби телефони таких активних діячів опозиції не прослуховувалися.

Юрій Луценко пригадує, як одного вечора, напередодні його дня народження, Чемерис подзвонив і сказав: «Ти як хочеш, а ми зі Свистовичем виходимо і ставимо намети на Майдані». Відповідь була такою: «Давай не завтра, а післязавтра, 15 числа. В мене 14-го якраз день народження, відсвяткуємо – і на нари». Ми ж були впевнені, що нас пов'яжуть у перший же день.

Трійця перших «польових командирів» «України без Кучми» виглядала так: спадковий дисидент з сім'ї нащадків Михайло Свистович, лівоцентрист Володимир Чемерис, який був теоретиком і прекрасно знав історію світових революцій, і сам Луценко – людина з лівими політичними переконаннями. У жодного з трійці не було депутатської недоторканності, тому на їхнє прохання поруч мусили стояти депутати від опозиції, аби в разі чого втрутитись і своїми мандатами «відмазати» революціонерів від міліції.

Перші намети на Майдан привезли активісти, організовані Свистовичем, і колеги Луценка з Житомира та Рівного. Навіть сьогодні, сім років по тому, Юрій не може згадати, звідки одночасно з ними на Майдані зі своїми наметами опинилися активісти УНА-УНСО.

Технічно марш-кидок на Майдан відбувався ось як. Учасники акції зібралися в офісі Соцпартії на вулиці Воровського і там розбилися на три групи. До Хрещатика вони рухалися з різних боків. Сам Луценко їхав машиною, у багажнику якої лежало п'ять туристичних наметів.

Діяти треба було блискавично. Навіть якби їх появи на граніті майдану Незалежності вже чекали, все одно міліція не встигла б оговтатись. У будь-якому разі фора по часу в таких випадках є завжди: адже правоохоронці спочатку мусять узгодити свої дії з керівництвом. Для цього потрібен час.

Коли слухаєш розповідь Юрія Луценка сьогодні, виникає підозра, що все тоді могло зірватися через якісь дрібниці. Проте в останній момент знаходилось якесь рятівне рішення. Бо акція, яку потім назвуть «Україна без Кучми», почалася з того, що Чемерис забув удома молоток, яким треба було забивати цвяхи для кріплення наметів, а замість цвяхів узагалі принесли шурупи. Та вихід придумали: для забивання шурупів використали звичайний важкий військовий шнурований черевик-берц, який зняв зі своєї ноги один унсовець. У результаті шурупи трималися слабо, намети розхитувало вітром і в будь-який момент вони могли зірватися з хистких та ненадійних кілочків. Але вони все ж таки якимось дивом стояли.

Захопившись, революціонери якимось чином звертали увагу на те, що електронне табло над Будинком профспілок показувало 5 градусів морозу. Просто на очах у отетерілих патрулів вони чіпляли на намети плакати з різними написами. З одного великими літерами запитували: «Кучма – вбивця?», на іншому написали прізвище тодішнього Генерального прокурора України Михайла Потебенька, жирною рисою закресливши в ньому букву «т». Ось уже мегафон хрипко підсилює перші заклики. Від того моменту, коли в шпарку між гранітними плитами було вбито першого шурупа, минуло менш ніж півгодини, а довкола маленького наметового містечка вже зібралося мало не дві сотні людей.

Міліція попередила – довго це не протриває. І всіх усе одно скоро пов'яжуть. Тоді забивати шурупи і напинати намети почали спеціально запрошені народні депутати – їх ніхто не мав права чіпати. Правоохоронцям нічого не лишалось, окрім як просто фіксувати кожного народного обранця і споглядати за тим, як невеличкий гурт революціонерів чим далі, тим більш упевнено захоплює та освоює «свою» ділянку головного майдану України.

Юрій Луценко (з диктофона):

– Керував тоді Чемерис, я взяв на себе прес-службу. Вирішили, що соціалістам не варто лізти в лідери – це зрозуміють неправильно. Коли під вечір зрозуміли, що все відбулось і нас не розігнали, несподівано захотіли їсти. Знайшлася в когось велика китайська сумка, нашкребли грошей. Всього на коло вийшло гривень п'ятдесят. Заслали гінця в гастроном, він повертається з повною сумкою – йому, виявляється, накидали гривень на двісті якихось неврахованих продуктів. На другий день пішло: якась бабуся

принесла вареної ковбаски, булочку, масельця. Каже: «Тільки не йдїть, хлопцї». Скоро це стало нормою. Вже на другий день наша акція протесту перейшла повністю на фінансування киян. Кидали десь так до тисячі гривень щодня. А одна дама, пам'ятаю, в шубї з песця, пожертвувала аж п'ятсот доларів. Ночували там же, тільки на бетон не лягали. Обгородили територію спеціальною кіперною стрічкою, я такі речі ще з армії знав. Написали «Зона, вільна від Кучми», почепили папірці з таким написом по периметру. Вже потім вишколені унсовці зробили КПП і взяли на себе охорону. Наметів не вистачало – ще підвозили з Житомира. Ми вже знали, що трасу перекрили і уважно перевіряли всі машини, що рухаються звідти на Київ. Тому доставляли ці намети буквально городами. Потім СПУ-шники роздобули дерев'яні піддони, купили спеціальні губчасті килимки. Поклали їх у намети і тепер могли там ночувати. Хтось подарував паяльну лампу, звідкись узялися гасові обігрівачі й маленька солдатська польова кухня. Більшало не лише роззяв та преси довкола нас, а й самих учасників акції. Наметове містечко швидко розросталося.

Аналізуючи те, що почалося спочатку в Києві, а потім – у деяких інших українських містах у грудні 2000 – січні 2001 року, московський політолог Андрій Окара, відомий у певних колах своїми проукраїнськими настроями, писав: «Коли під час акції «Україна без Кучми» однойменний режим захитався по-серйозному і від нього відвернулися навіть найбільш віддані прибічники, Кучму врятувала лише відсутність в українській політичній спільноті харизматичної фігури, що була б наділена повнотою громадянської довіри і готова стати фаворитом на позачергових президентських виборах після відставки, імпічменту або скинення президента-злочинця».

Мені як людині, мало компетентній у політичній аналітиці та політичному прогнозуванні, здається трошки інакше: наша країна, принаймні – активна частина її населення, на той час просто не доросла до того, аби сприймати і приймати будь-якого лідера. Нехай у нього небувала харизма – українці завжди лишалися собі на умі. Вони не готові кидати все напрацьоване і нажите, навіть якщо цього «всього» порівняно небагато, і йти за заклик провідника.

Саме тому в наметовому містечку, яке з дня на день розросталося, все ж таки на одного свідомого та осудного бійця припадало кілька маргіналів. Цій категорії справді нема чого втрачати, вони готові піти будь за ким на будь-який заклик. Проте лідери, в свою чергу, завжди відчують, на кого можна робити ставку, а чию присутність біля себе можна терпіти заради справи.

Забігаючи наперед, слід сказати: відтоді мало що змінилося. Коли восени 2004 року почався Майдан, багато говорилося про те, що українці нарешті стали єдиною політичною нацією. Але час показав – єдиною ця нація справді була в межах Майдану. І лише до того часу, коли перемога «наших» була явною, лишалося тільки підтримати їх. Згодом народ почав розуміти, що від його думки та волевиявлення знову нічого не залежить.

Можливо, виношуючи і реалізуючи ідею своєї «Народної самооборони», Юрій Луценко намагається донести до всіх, хто готовий повірити йому і піти за ним, просту істину: вірити треба в себе. Лише в такий спосіб є шанс щось реально змінити і на когось, зокрема – на політичні сили, реально впливати. Він доводить це на особистому прикладі: взимку 2000-го року Юрій повірив у себе і довів це іншим.

Юрій Луценко (з диктофона):

– *Перший похід на Верховну Раду зібрав близько семи тисяч людей. І там почали знайомитися та дружитися міме собою «праві» та «ліві» сили. Свого часу Кучмі вдалося зіткнути їх лобами, тому він і став тим, ким став. Колись із цього приводу Мороз казав покійному В'ячеславу Чорноволу: «Поки ми сварилися, вороги зайняли нашу хату». Бачу я, наприклад: лаються молодий комуніст і молодий унсовець і раптом починають згадувати, як разом ходили на демонстрації в 1989-му. Слово за слово – миряться. Значить, доходимо колоною до рогу вулиць Грушевського і Шовковичної. А там уже стоїть міліція. Причому депутати мені потім розповідали: їх було майже стільки ж по кількості, скільки й нас. Стоять ряди міліції, всередині – кілька сотень студентів із плакатами типу «Кучма – наш президент». Ми підходимо – міліція задкує, щільніше стискає ряди і, відповідно, затискає там студентів. Ті врешті-решт покидали плакати, хочуть прорватись і піти, а їх не випускають. Ще трохи – ї біді не уникнути. Якщо проллється кров – усе закінчиться. Більше люди не прийдуть. Поки ми збирали людей і формували колони, було дуже багато керівників. А зараз, коли ситуація стала критичною, всі раптом кудись поїзали. І Петро Симоненко – один із перших. Вже чуються якісь незрозумілі команди. Хто кричить – вперед, хто – назад. Чую за спиною: «Бери мегафон, керуй, бо зараз щось буде». Оскільки я вів мітинг і мій голос через деякі специфічні особливості ні з чим іншим не сплутаєш, беру мегафон і кричу: «Командування приймаю на себе! Яка падла буде тепер говорити без команди, отримає мегафоном по голові!» Ну, дуже скоро довелося відповідати за свої слова і виконувати обіцянку. Після того я автоматично став лідером «України без Кучми».*

По команді Луценка колона зупинилася, потім – просунулася рівно на крок уперед. Відповідно міліцейська колона відступила на крок назад. Почулися крики: «Міліція – з народом, мусора – з Кучмою!». Через деякий час, знову по команді, колона демонстрантів зробила вже п'ять кроків уперед. Недружний, зате єдиний хор рахував кроки. Міліції не лишалося нічого іншого, як поволі відступити назад. Таким чином крок за кроком кордони вдалося потіснити за Верховну Раду, до самого пам'ятника генералу Ватутіну в однойменному парку.

Пізніше стало відомо: коли аналізували цей похід, то дійшли висновку, що українськими революціонерами керували американські спецслужби. Зокрема, така модель поведінки під час протистояння демонстрантів із правоохоронцями і взагалі система проведення масових політичних акцій спеціально розроблена в лабораторіях ЦРУ. До речі, згодом це ж саме – «рука Америки!», – скажуть про Майдан і «помаранчеву» революцію. Хоча насправді такі методи діяли в різних країнах Європи у їхній «революційний» час.

Чимдалі, тим більш упевнено акція набувала мирного характеру. Хоча деякі радикали на чолі з Дмитром Корчинським вимагали брати приміщення парламенту штурмом і тут же скинути Кучму, як то кажуть, із трону. Та більшість усе ж таки зберегла здоровий глузд і вирішила обмежитися просто виявленням протесту. Після чого радикали оголосили організаторів «України без Кучми» зрадниками національних інтересів.

Все ж таки два десятки активістів пройшли через кордони і зайшли до Верховної Ради. Решта вмостила на холодний грудневий бетон і почала скандувати гасла, найпопулярнішим серед яких було «Кучму геть!» Тодішній спікер парламенту Іван Плющ уже не міг цього витримувати й робити вигляд, ніби нічого не відбувається, – трійцю польових коман-

дирів було запрошено до нього на розмову. Враження про неї вони зберігають і досі. В очах Івана Степановича організатори «України без Кучми» і першої масової демонстрації протесту проти режиму за всі дев'ять років незалежності виглядали, наче прибульці з інших світів. А сама розмова, як згадує Луценко, носила приблизно такий характер: вони – про плівки Мельниченка, спікер – про врожай зернових. Зустріч від самого початку була приречена на нерозуміння, так вона і закінчилася.

Однак і це можна було вважати невеличкою перемогою. Тих, хто стояв на Майдані, почули. Тепер ігнорувати їх буде важко, майже неможливо.

Правда, реакція з боку влади справді не змусила на себе чекати. Про неї згадав у день другої річниці від початку «помаранчевої» революції Михайло Свистович. Виступаючи в Будинку профспілок перед учасниками Всеукраїнського Громадського Конгресу, сказав буквально таке: «Ми, організатори акції «Україна без Кучми!», проголосили Днем Свободи 15 грудня 2001 року, коли на Майдані з'явилися перші намети. Ющенко тоді назвав нас фашистами, Безсмертний вимагав ввести надзвичайний стан, а тепер вони – герої Майдану». Так званий «лист трьох», складений Романом Безсмертним і підписаний Леонідом Кучмою, Іваном Плющем і тодішнім прем'єром Віктором Ющенком, справді звинувачував революціонерів у фашизмі. Пізніше, через п'ять років після знаменитого (чи горезвісного?) підписання, Роман Петрович зізнався: «Я був одним із тих, хто захищав Кучму під час «касетного скандалу». І люди мають право на те, щоб дорікати нам за наші вчинки, за наше політичне життя, але ми здатні змінюватись і реагувати на ці зауваження».

Від Президента України Віктора Ющенка публічних коментарів, вибачень та навіть пояснень його «колаборантства» так ніхто і не дочекався. Хоча активісти «України без Кучми» не приховують: «лист трьох», під яким стояв підпис діючого прем'єра з іміджем харизматичного опозиціонера і взагалі «хорошого хлопця», викликав тоді в їхньому стані справжній шок, який, до речі, досить швидко минув, і образи саме на слова та дії Ющенка ніхто особливо не висловлював. «Ющенко – небезгрішний месія», – сказав у одному з численних інтерв'ю на початку 2007 року Юрій Луценко.

Хоча й зауважив – він проти того, аби його вважали людиною президента. «Я – син свого батька, Віталія Івановича Луценка, тому не хотів би бути чиеюсь людиною», – наголосив він.

«Мого батька залишили на потопляючому кораблі»

Юрій Луценко народився в родині переконаного комуніста, секретаря міського комітету комуністичної партії міста Рівного, а буквально за місяць до путчу (19 серпня 1991 року. – Авт.) – обкому.

Фактично він був першою людиною міста і не останньою – в області. Однак спроби окремих журналістів показати Юрія таким собі хлопчиком-мажором, радянським паничем, вихованим у атмосфері всюдозволеності та розбещеності, ні до чого не призвели. Так само, як досі не виходило подати його дисидентом, що принципово пішов проти ідейних переконань свого батька і, таким чином, конфлікт батьків та дітей вилився у політичне та ідеологічне протистояння.

Юрій Луценко (з диктофона):

– Мій батько не був ортодоксальним комуністом. Я б сказав, він був національним комуністом. Дома розмовляли українською, на видному місці була весільна фотографія батьків у вишиванках. Мама чудово співала українських пісень. Ми пишалися цим усім перед приїждженими зросійщеними спеціалістами. Через те мені було дуже легко почуватися в Рівному. Наша родина жила на четвертому поверсі звичайного п'ятиповерхового будинку. Не з розряду таких, які називають зараз елітними, але квартира була справді пристойною, з гарним плануванням. Загальна її площа була сто з чимось метрів. Але в ній жило фактично три сім'ї. Потім Сергій, мій старший брат, переїхав і почав жити окремо, у звичайній малосімейці, на першому поверсі. У нас не було дачі, автомобілів. Не скажу, що ми барствували, просто мали можливість нормально харчуватися, нормально одягатися, а головне багатство нашої родини – книги. На них ішли всі зайві гроші. Звичайно, щось було на ощадкнижках і все це згоріло, як і в усіх на початку 90-х років. Але тоді батько переживав не втрату посади. Він завжди казав: «Я працюю на тимчасовій посаді». Секретаря міськкому обирали кожних п'ять років, і його могли не лише висувати на підвищення, але й запросто скинути через різні інтриги. Однак він був упевненим у собі, знав, що за ним ніяких гріхів, за які знімають із високої посади, немає. Тому ходив по вулицях спокійно, без усякої охорони. Кожен син хвалить свого батька, тому мої слова можуть видатися суб'єктивними. А я своїм батьком просто пишаюся.

Справді, за час, поки Віталій Луценко керував містом, у Рівному багато що помінялося на краще. Його діяльність на своїй посаді більше була господарською, аніж партійною. Так, у місті побудували багато заводів, одночасно його озеленили. «Двісті тисяч трояндових кущів на двохсоттисячє місто!» – це було не просто красиве гасло, воно справді втілювалося в життя.

Звичайно, Юрій міг залишитися на навчання у Рівному, але, цілком імовірно, саме високий статус тата спонукав його після закінчення школи пожити своїм розумом та своєю працею, далі від впливового батька та його можливостей. Після закінчення інституту Луценка-молодшого направили по спеціальності «лазерна техніка» до рідного міста, на військовий завод. Директору Роману Василишину сказав, що хоче працювати майстром у

цеху. Натомість отримав пропозицію відразу очолити конструкторське бюро, від якої вперто відмовився.

Юрій Луценко (з диктофона):

– Ясно, він розуміє, що я – син Луценка. Тому не відступає: «Ну тоді давай в технологічне бюро!» – «Ні, я хочу в цех». Тоді він дістає, як зараз нам'ятаю, таку алюмінієву кружку і питає: «Спирт п'єш?» – «П'ю», – відповідаю, хоча до тієї хвилини ніколи не пробував. Наливає, значить, запитує: «Не розбавляєш?» Тут він мене зловив. Я так по-хлопчачому, самовпевнено: «Не розбавляю». – «А я розбавляю!» Собі розбавляє півнапів, а мені повну кружку наливає. Що ж, слово сказане – випиваю ту спиртяку. Він мені: «Ну що, на майстра могош, тепер подивимось, як на старшого майстра». – «Ні, ні... я на майстра». Так я став майстром дільниці фотолітографії цеху № 9 заводу ім. 60-річчя Жовтня, який в майбутньому буде заводом «Газотрон». А Роман Васишин, людина з дуже цікавою біографією, пізніше стане губернатором Рівненщини, а я в нього буду віце-губернатором.

Мине без малого два десятки років, і цю роботу лідер «Народної самооборони» та екс-міністр внутрішніх справ України Юрій Луценко назве найважчою в своєму житті. У цеху працювало сорок дві людини, з них сорок – жінки і дівчата віком від шістнадцяти до шістдесяти двох років. Другим чоловіком, крім майстра, був наладчик Микола. Всі вони мали справу з різними кислотами.

Описувати виробничий процес непросто, особливо автору цих рядків, гуманітарію за освітою та способом мислення. Проте в результаті численних маніпуляцій з мікроскопами, кислотними сумішами, катодами, анодами та газом скляна пластина починає світитись. І перетворюється, наприклад, на табло для голосування, яке можна спостерігати по телевізору, коли показують засідання Верховної Ради.

Однак не слід забувати, що друга половина 80-х років минулого століття була прикметна в першу чергу різким сплеском політичної та громадської активності громадян Радянського Союзу, а в Українській РСР до цього додавалося ще й пробудження національної свідомості. Поки що не йшлося про повалення комуністичного режиму, принаймні – в українському суспільстві. Насамперед активним громадянам хотілося свободи слова та свободи відстоювати свої переконання. Зокрема – шляхом створення нових політичних сил із яскраво вираженими національними ознаками.

Народний рух України, до назви якого тоді додавалося словосполучення «за перебудову», з просвітницької організації, заснованої комуністами, серед яких виявилось дуже багато письменників із когорти так званих «шістдесятників», швидко перетворився на політичну силу. Причому – досить авторитетну та впливу. Вчорашні вірні лєнінці тепер критикували своїх колишніх соратників, наввипередки розвінчували радянську владу і займалися, серед усього іншого, активною просвітницькою роботою.

Не в останню чергу завдяки «рухівцям» люди дізнавалися про замовчувані, перебрані та не популярні в радянські часи сторінки історії України. Виявилось, що наша історія – це суцільна «біла пляма». А головною подією цієї історії стала Переяславська Рада, де було проголошено про перехід України під російський протекторат і цим самим врятовано її від польського гніту. Власне, з того самого моменту, коли нам почали говорити, що все відбувалося не так, навіть більше того – нам відомо далеко не все, що відбувалося, Народний рух

почав ставати альтернативною і досить авторитетною політичною силою. Насамперед – у західних регіонах України.

Для заводу, на якому працював Юрій Луценко, проникнення будь-якого вільнодумства виглядало ризикованою справою. Адже це був секретний завод, частина цехів якого працювала виключно на потреби всієї радянської «оборонки». До того ж робітники мали справу з золотом, що вимагало додаткової пильності й посиленої системи охорони. Тепер уявіть собі, що робітники підприємства, де кілька десятиліть поспіль заведено охороняти важливі для радянської влади секрети, раптом починають у курилках обговорювати теми, що ставлять під сумнів не лише авторитет цієї влади, а й основні принципи існування цієї держави. Таким чином, ставлення до її секретів і необхідності дотримуватись режиму, котрий дозволяє зберігати військову та державну таємницю, змінюється не на користь держави.

Юрій Луценко (з диктофона):

– Це була дуже серйозна політична школа, особливо для мене, члена партії, члена парткому заводу і сина секретаря обкому. Свої національні погляди люди висловлювали дедалі більш сміливо і в усе більш оригінальні способи. Наприклад, хтось повісив картину Рєпіна «Запорожці пишуть листа турецькому султану». На ній на задньому плані дуже багато різних знамен, і мало хто звертає увагу, що внизу є і жовто-блакитний прапор. Так там приписали: «Національне знамено було визнано ще паном Рєпіним». А поряд є знамено червоно-блакитне, і напис: «Ще одне знамено, яке має Радянська Україна». Я, звичайно, брав участь у дебатах як член парткому, але при цьому відстоював національні позиції. До речі, батько вдома і на роботі завжди говорив українською, нехай не літературною, але ж стояв на таких мовних позиціях. Словом, озираючись назад, можу впевнено сказати: на заводі я «білою вороною» не був. Мене не сприймали ні як члена парткому, ні як сина партбонзи. На мене специфічно дивились, але для «рухівців» я не був ні ворогом, ні опонентом. Тому серпневий путч 1991 року не став для мене крахом якихось ідеалів. А ось для батька він виявився справжньою катастрофою. Фактично його кинули на потопуючому кораблі вчорашні вожді та соратники. В перші дні після путчу партійні вожді всіх рівнів стрілялися. Не масово, проте випадки не були аж такими рідкісними. Через те я забрав із хати далі від гріха батьків службовий пістолет, заніс його в наш Білий будинок і здав охороні.

У родинному архіві Луценків зберігається історичний документ – телеграма, яку розсилав ГКЧП в усі республіки всім керівникам областей. До речі, в Україні лише дві області офіційною телеграмою у відповідь прийняли розпорядження путчистів як керівництво до дії. Серед них – Чернігівський обком КПРС, чие керівництво тоді офіційно підтримало спробу незаконного державного перевороту. Натомість більшість керівників виявила себе більш достойно. Зокрема, на телеграмі, отриманій Віталієм Івановичем Луценком, стоїть його особиста резолюція: «Всім ознайомиться. Випонять не будем».

А потім він лишився без роботи.

Колишні секретарі, члени бюро та заступники Віталія Івановича Луценка далі працювали на своїх, так би мовити, «непартійних» посадах. Серед них було багато директорів заводів, і вирішити питання працевлаштування свого колишнього шефа, на якого жоден із них у принципі не мав підстав ображатися, вони могли дуже просто. Віталій Луценко почав обдзвонювати всіх колишніх партійних посадовців, сподіваючись хоч на якусь допомогу.

На що отримував стандартну відповідь: влаштувати колишнього секретаря обкому своїм заступником його колишні підлеглі в принципі можуть, але – колектив не зрозуміє, коли ним керуватиме той, хто ще вчора вважався втіленням «антинародної влади», причетної до всіх без винятку злочинів розвінчаного і скинутого комуністичного режиму.

Без роботи Віталій Іванович сидіти не звик. Тому не сперечався, коли керівник облагробу одного разу приїхав до нього, посадив у свій службовий «бобик» і повіз через усю Рівненщину на найдавший кінець області. Там саме зводилися будинки для відселених «чорнобильців». Колишній перший секретар обласного комітету партії став бригадиром мулярів.

Коли згодом він розповідав синові про ті часи, то пригадав, як образився: його представили бригаді, після чого начальник розвернувся і поїхав. Лишивши «комуняку» сам на сам із «бандерівцями». А в тому, що першого секретаря впізнали, можна було не сумніватись. Однак робітники повели себе так, як вимагали закони гостинності: запросили нового бригадира в вагончик, нашвидкуруч накрили стіл, до якого дістали, як водиться, пляшку. Тільки гостеві підсунули «казьонку», собі ж традиційно розлили самогонку. Народившись у селі на Чернігівщині та маючи величезний досвід роботи з людьми, Віталій Іванович прекрасно розумів, що таке – ввійти в колектив. «Значить, собі ви наливаєте добро, а мені оце казенне гівно підсовуєте?» – з удаваною суворістю промовив він і відмовився пити горілку, віддавши перевагу «натурпродукту». Після цього епізоду нового бригадира відразу визнали за свого.

Вагончик, у якому жив бригадир, невдовзі пофарбували в червоний колір і називали «своїм обкомом». У це слово не вкладалося ніякого негативного змісту чи знущального підтексту: користуючись своїми старими київськими зв'язками, Віталій Іванович організовував усе так, аби саме на його об'єкт необхідні будівельні матеріали надходили швидше, ніж деінде. Відповідно, будівництво рухалось ударними темпами, і бригада отримувала свої гроші без затримок. Через своє вміння організувати робочий процес Луценко-старший мав величезний авторитет не лише в бригаді, а й у селі, де велося будівництво.

Остаточно «купив» він усіх після одного випадку. В село почали прибувати перші переселенці, і незабаром у родині одного з них народилася дівчинка. Це була перша дитина переселенців, часи на початку 90-х років минулого століття стояли нелегкі, і Віталій Іванович пішов до голови колгоспу. Між ними відбулася ось така розмова: «Знаєш, що я комуняка?» – «Знаю». – «А я знаю, що ти – бандерівець. Для себе мені від тебе нічого не потрібно. Але у людей дівчинка народилася. Якщо ти даси тій родині корову, я тобі щось у колгоспі збудую безкоштовно». Від таких пропозицій неможливо відмовитися. Подаровану корову він особисто привів щасливим батькам на налигачі, після чого її стали називати «луценківською».

Вміння говорити з людьми і знаходити спільну мову з представниками різних політичних сил, незважаючи на ідеологічні розбіжності, Юрій Луценко, за його особистим зізнанням, перейняв од батька. Це допомагало в багатьох ситуаціях, у тому числі – критичних.

Починаючи від зими 2000-го року, в житті Юрія таких ситуацій виникало дуже багато.

«Якщо схрестити рухівця з комсомолкою, буде нормальний соціаліст»

Під час «України без Кучми» в одному таборі зустрілись однодумці. Вони належали до різних партій, розділяли різні, часто протилежні переконання, стояли під різними прапорами і навіть не всі говорили українською. Проте переконання мали однакові: Кучма мусить піти, а влада в Україні – помінятися.

Юрій Луценко (з диктофона):

– «Унсовці» відразу взяли на себе периметр, і охорона була поставлена чітко. Членам УНСО заборонено пити, тоді як наші соціалісти не мали таких жорстких обмежень. Звичайно, свинства ми не допускали, а тих, хто не знав міри, охоронці просто викидали за територію. Пам'ятаю, одного разу «унсовець» познайомився з якоюсь комсомолкою, і за знайомство вони випили трошки шампанського. Порушникові дисципліни тут же, при дівчині, зняли штани і, як вони самі кажуть, «дали буків». Потім порушник іще і відбував покарання: поза чергою стояв на посту. Між іншим, під час різного роду провокацій роль «наших» «унсовців» важко переоцінити. Відразу після Нового року (на початку січня 2001-го. – Авт.) до Києва приїхало три сотні бойовиків патріотичної організації «Тризуб» імені Степана Бандери. На той час вони були повністю підконтрольні Євгеніві Марчуку. До «Тризуба» входили здебільшого колишні «унсовці». Вони попередили – будуть рвати червоні прапори, і це зрозуміло: формально націонал-патріоти могли піти в атаку на «комуняк», до яких при бажанні можна зарахувати і соціалістів. Тим більше, що колір прапорів схожий, а пересічний громадянин не знає різниці між комуністами і соціалістами. Отже, збоку погром наметового містечка виглядатиме як патріотична акція. Тому «наші» «унсовці» пішли переагитовувати «тризубівців». Я тоді саме був біля Верховної Ради, коли по рації передають: анархісти штурмують табір. Захищати його взялися не лише активісти УНСО, а й дехто з «перекованих» бойовиків «Тризуба». Кричу по рації: «УНСО – триматися в районі червоних прапорів!» Поки добіг, уже все скінчилося, напад зупинено. Тільки тоді до мене дійшов увесь парадокс ситуації: УНСО захищає від «Тризуба» ворожі їм червні прапори! Вже потім, увечері, святкуючи перемогу, до мене підійшов сотник «черкаських вовків», найбільш ліберального, я б сказав, підрозділу УНСО, і каже: «Пане Юрію, за те, що ви змусили нас спілкуватися собачою мовою, прощаємо в ім'я України». – «Дякую». – «Ми сьогодні охороняли червоні прапори – прощаю». – «Дякую». – «Але якщо з мого намету не вилізуть «рухівець» із «комсомолкою», я за себе не ручаюся!» В нас народився жарт: «Якщо схрестити рухівця з комсомолкою, буде нормальний соціаліст».

Після того з легкої руки Віктора Пінчука, зятя Кучми, на Майдані виросло альтернативне наметове містечко. Під гаслами «Кучма – наш президент» у ньому жили перевдягнені міліціонери. Це містечко відразу охрестили «кучмостаном». Журналістка «Граней» Тетяна Коробова розповідала, як спробувала поткнутися в один із наметів, аби отримати коментар

на диктофон. Наштовхнувшись на фразу: «Ваші документи», вона засміялась і вже без жодного сумніву назвала мешканців табору ментами.

Серед моїх знайомих так само є маса людей із різними переконаннями. В тому числі – політичними. Я – професійний журналіст, тому дивного в такій кількості знайомих нічого немає. Тим паче, що більшості політичних поглядів я не поділяю. Проте склалося так, що один із них не просто належить до «Тризуба», але й брав безпосередню участь у тому протистоянні на Майдані. Запитавши при нагоді, як же так сталося, дістав відповідь: «Тоді «Тризуб» підставили. Хоча взагалі-то «червоні» такими речами займатися не повинні. Саме це і виглядало провокацією». Зрозуміло, що до істини сьогодні вже важко докопатися.

Інший прорив опозиції – теледебати між активістами «України без Кучми» і прихильниками діючого тоді президента в прямому ефірі провладного каналу «Інтер». Революціонерів представляв Юрій Луценко. Його опонент виглядав явним соціальним аутсайдером, видно було, що необхідність формулювати свої думки його обтяжує, і він не звик до такої роботи. Пізніше вдалося встановити особу «палкого прихильника Кучми». Ним виявився звичайний київський таксист, якому пообіцяли за участь у цій програмі певну суму і не виплатили її.

Те, що задумувалося як «опускання» революціонерів, насправді тільки зіграло їм на руку. Адже вся Україна змогла, нарешті, побачити тих, кого вся преса називала екстремістами, і переконатися, що їм черговий раз брешуть, а діюча влада цю брехню благословила. Зате проти неї виступають молоді люди з прапорами та плакатами, вони не бояться кричати «Кучму – геть!», і влада – що дуже важливо – не може нічого зробити з ними силовими методами.

Правда, активістів «України без Кучми» не раз попереджали: їхні дії дуже скоро почнуть використовувати в своїх цілях різні політичні партії. Лякали, зокрема, Рухом, «есдеками», застерігали від «Батьківщини» і надмірної активності тієї ж таки УНСО. Згодом так і сталося: скориставшись моментом, об'єднані соціал-демократи зміцнили свої позиції у владі, УНСО здобуло ореол мучеників, а партія Юлії Тимошенко – статус найбільш послідовних та непримиренних опозиціонерів.

Кажуть, що вирішальну роль у цьому відіграли трагічні події 9 березня 2001 року. Про цей день Юрій Луценко не дуже любить говорити: адже він став переламним для першої української революції та фактично прискорив її поразку. Українці – нація, яка довго терпить. Проте коли терпець уривається, ми готові йти до кінця. Вірніше – майже до кінця. Перша ж пролита кров здатна зупинити будь-який позитивний процес. Ми, в силу свого національного характеру, в силу ментальності, не готові переступати через кров і йти саме на таку крайність.

Помилки, зроблених 9 березня 2001 року, не повторили потім жодного разу. Хоча під час Майдану 2004 року виникала маса ситуацій, які могли закінчитися трагічно, якби народ піддався на провокації та вдався до більш радикальних дій. Закликів до силового захоплення як влади в цілому, так і окремих владних приміщень, у повітрі витало багато. Навчені гірким досвідом польові командири на чолі з Луценком зробили все можливе, аби не повторити кривавого побоїща. Надто свіжим воно було в пам'яті.

Події того дня варто коротко нагадати.

За сталою традицією, 9 березня кожного року, в день народження Тараса Шевченка, до його пам'ятника в парку Шевченка покладаються квіти. Основними учасниками цієї події зазвичай виступають урядовці. У той день квіти до монумента Кобзареві збиралися покласти президент Кучма, прем'єр Ющенко та інші чільні представники влади.

Опозиція не збиралася втрачати такий шанс заявити про себе. Активісти новоствореного Форуму національного порятунку, серед яких були лідер соціалістів Олександр Мороз, Олександр Турчинов із «Батьківщини» і майбутній «бютівець», а тоді – член УНА-УНСО

Андрій Шкіль вирішили стати на чолі великої групи демонстрантів і не допустити покладання квітів од уряду. Акція мусила апелювати до патріотично налаштованих верств населення України і продемонструвати готовність опозиціонерів відстоювати її інтереси. Діюча українська влада – за визначенням злочинна і антинародна, тому не має морального права покладати квіти до монумента символу нації.

Звичайно, про наміри опозиції влада була поінформована. Тому вже з другої години ночі 9 березня парк Шевченка по периметру оточила міліція. Напередодні правоохоронці розігнали друге наметове містечко учасників «України без Кучми» на Майдані. Проте мітинг опозиції все ж таки відбувся.

Коли урядова делегація попрямувала до пам'ятника Шевченку, натовп налетів на міліцейський кордон, частково прорвав його і, поки одні стримували міліцейський натиск, інші кинулися до підніжжя монумента і почали скидати звідти і топтати ногами квіти «від влади». Тим часом у сутичці з міліціонерами постраждали народні депутати. Зокрема, Валентина Семенюк із Соцпартії отримала кийком по голові і потім довго й запально говорила про міліцейське свавілля перед телекамерами. Водночас бійка розпочалася на розі на університетському паркані – єдиному місці, не захищеному кордонами. Міліція повідомляє, що постраждало троє правоохоронців. У протилежному стані відомо лише про одну травму.

Зрештою, кордони відкрились, і люди пішли до пам'ятника. Міліція тим часом затримала вісьмох призвідців бійок. Натовп рушив під приміщення міліції, аби затриманих звільнили. Звільнили майже всіх, після чого люди повернулися на мітинг, пообіцявши по тих, хто залишився в ізоляторі, прийти по обіді.

У тому, що трапилося вдень на розі вулиць Банкової та Лютеранської, одні звинувачують владу, яка силами міліції вдалася до терору та провокацій, інші – опозицію, якій такий розвиток подій був аж надто вигідним. Колона демонстрантів зіткнулася з міліцейськими кордонами. У натовп полетіли димові шашки та гранати зі слезозогінним газом. У відповідь унсовці, що йшли попереду, кинулися на спецназівців. У повітрі засвітили гумові кийки, демонстрацію дуже швидко розігнали.

Звичайно, від влади можна було чекати всього, чого завгодно. Проте не можна забувати і про ту обставину, що, на противагу владі, опозиція орієнтувалася насамперед на Захід і апелювала до утвердження західних демократичних цінностей. У зв'язку з цим і виникла версія про пряму причетність до організації цих сутичок Юлії Тимошенко. Знаючи, що за протистоянням опозиції і влади в Україні стежить насамперед західна преса, вона, мовляв, точно розрахувала: якщо почнеться серйозне зіткнення, це отримає розголос на весь світ. І, звісно, ситуація складеться не на користь влади.

Так і сталося. Кадри, на яких українські спецназівці в касках та бронежилетах лупцюють беззбройних людей кийками, розтиражували всі провідні інформаційні агентства світу. Про масові арешти україномовних молодих людей на вулицях Києва та на залізничному вокзалі, як і про засудження вісімнадцяти активістів УНА-УНСО до тюремного ув'язнення, з осудом говорила і писала західна преса. На користь діючій українській владі це явно не пішло. Популярність Кучми як лідера держави, і без того надзвичайно низька, опустилася нижче плінтуса. Влада поки що не виглядала аж такою розгубленою, проте ці події дали змогу самій Тимошенко зайвий раз протестувати з-за ґрат проти владного свавілля та беззаконня.

Юрій Луценко переживав те, що сталося, болісно. Додалися ще родинні проблеми: нещодавно помер батько, дружина Ірина народила другого сина, і Юрій кожного дня, поки існувало наметове містечко, після вечірнього розводу біг додому – треба було підмінити дружину і кілька годин сидіти біля ліжечка кількомісячного немовляти. Жінка переживала все це мужньо – вона завжди підтримувала чоловіка в його починаннях.

Лише один раз Юрій побачив її сльози. Ірина сиділа на кухні і плакала після того, як у телевізійних новинах передали про багатотисячний мітинг на центральній площі Харкова (*за офіційним визначенням – найбільша площа Європи. – Авт.*), учасники якого вийшли на підтримку президента Кучми. «Ти за них голову кладеш, а вони за Кучму плакатики тримають! Їм дають – і вони тримають!» – сказала вона, витираючи заплакані очі.

«З дружиною в мене склалося дуже здорово!»

Вони познайомилися в студентському гуртожитку.

Завдячувати цьому майбутнє подружжя має популярній у середині 80-х років минулого століття італійській естраді, і зокрема – телевізійному фестивалю в містечку Сан-Ремо, який транслювало польське телебачення та ретранслювало львівське.

Сім'я Ірини була родом із самого Львова, але згодом перебралася в Дубно, де батько дівчини працював начальником транспортного АТП, а мама – шкільною вчителькою. Вона була на курс молодшою за Юрія і навіть жила в сусідній кімнаті. Проте знаменита компанія, до якої входив Луценко, поводи́ла себе дуже голосно. Двері в кімнату ніколи не зачинялися, життя вирувало там постійно. Некурящий Юрко нічого не мав проти, аби в приміщенні постійно стояв дим коромислом.

Звичайно, молоді парубки залицялися до сусідок. Друг Луценка Славко Максимець у пориві почуттів навіть так грюкав ногами в дівчачу стінку, що пробив у ній дірку. Тому, як згадує Юрій, спочатку майбутня дружина побоювалась і його, і всіх, хто мешкав у сусідній кімнаті. У ті часи їхнє спілкування обмежилось тим, що якось Ірина обережно постукала до сусідів і попросила цукру. Юрій натомість запропонував три банки варення – цукру саме не було. А потім її батько взагалі відселив доньку в більш спокійне місце двома поверхами нижче, пояснивши: «З цими вар'ятами краще справ не мати!» Мовляв, нічого хорошого від таких чекати не доводиться.

Потім якось одразу після святкування нового 1984 року дівчата в гуртожитку відзначали поливаний понеділок – це коли хлопців треба поливати водою, а вони у відповідь поливають дівчат. Коли Ірина разом із гуртом подружок полила Юрка, він зірвав зі стіни вогнегасник і почав поливати піною всіх, хто траплявся на його шляху. Після того староста гуртожитку пригрозив, що всіх повиселяє, якщо негайно не наведуть порядок. Довелося відчищати стіни від цієї піни. Луценко допомагав дівчатам – носив воду з підвалу на шостий поверх, а потім, уже під ранок, годував усю компанію.

Юрій Луценко (з диктофона):

– З армії ми повернулися вже не тими пацанами, що йшли. Але почуття міцної дружби навіть посилилося. Служили ми поруч, і нам удалося за кілька місяців до дембеля домовитись, аби нас відпустили до Львова – забити собі місця в гуртожитку. Було це в серпні, гуртожиток іще не такий повний, і саме показували фестиваль у Сан-Ремо. Десь у крутому ресторані надибали дефіцитне пиво «Золотий колос», набрали цілу сітку. Таку ж саму сітку затарили «Спотикачем». У обіцязі зловили якогось хлопця: «Телевізор є?» – «Є». – «Пиво будеш?» – «Буду». Ну, сидимо в нього, п'ємо пиво, коли тук-тук – заходить сусідка, та сама Ірина. Тільки тепер вона вчилася на курс старше. Щось тоді просила, здається, виделок. Запропонував їй пиво – відмовилась. А від «Спотикача» – ні. Як я потім дізнався, це вона вперше в житті взагалі спробувала спиртне. Фестиваль уже закінчився, а ми перебралися в коридор, на якусь парту, і просиділи, проговорили цілу ніч. У нас виявилися спільні погляди на музику, літературу, чесноти людей. Коли остаточно повернувся з армії, знайшов її, і почали вже серйозно зустрічатися. Нам усі її подружки заздрили: такі довгі й гарні стосунки.

Вони дотепер не змінилися. Не скажу, що це було перше кохання. Перше було в школі.¹ Але з Іриною в мене склалося дуже здорово!»

Розмовами на тій самій «їхній» парті стосунки не обмежувалися. Після свого повернення з війська Луценко влаштував вечірку, на яку запросив усіх, хто його знає. Ірина була в числі запрошених. Молоді закохані могли ночами гуляти Львовом. Головне в цій прогулянці було задирати голову догори і дивитися, як виглядають на фоні нічного львівського неба верхівки соборів, дахи та верхні поверхи старовинних будинків. А Юрій ще й розказував безліч цікавого про історію кожної вулиці та її колишніх мешканців.

Стосунки, що тривали два роки, завершилися весіллям у Рівному через тиждень після того, як Ірина отримала диплом про закінчення інституту. Разом вони вже дев'ятнадцять років.

Коли говорити про якісь спеціальні сімейні традиції родини Луценків, то нічого особливого немає. Хіба що Новий рік зустрічати з батьками, а потім уже їхати кудись гуляти далі. Свого часу Юрій розповів журналістам, що їхня родина не підвладна новій моді на тотальну релігійність і не поспішає на кожне свято до церкви – відмолювати гріхи. Кілька разів спробували, після чого домовилися: все це виглядає досить штучно. Напівжартома він називає себе православним атеїстом, звертаючись до Бога тільки тоді, коли на це є внутрішня потреба, а не тоді, коли вимагає традиція.

Ірина ж якось призналася, що любить чоловіка за щедрість і вміння тримати удар. Удари долі градом сиплються на Луценка впродовж останніх років, за що дружина порівнює його з Кличком. Правда, додає: на відміну від боксера, Юрко тримає удар без боксерських рукавичок.

До речі, в дитинстві Юрій, один із перших учнів класу, круглий відмінник та золотий медаліст, не відзначився особливою пристрасстю до фізкультури та спорту. Тут я погоджуюсь: сильний дух часто дорівнює сильному тілу, якщо не стає важливішим за фізичну силу. Однак «п'ятірку» з фізкультури за силу духу не ставлять, а без цієї оцінки золота медаль йому не світила. Тому батько почепив синові вдома турнік – ним слугував відрізаний від лопати держак. Коли настав час здавати норматив із фізкультури, Юрко підтягнувся належні дванадцять разів.

Одного разу, згадує Ірина, чоловік подарував їй Париж. На початку сімейного життя, коли турбот було менше, ніж тепер, а вільного часу – більше, вони з друзями скидалися, наймали мікроавтобус і вирушали подорожувати Європою. Під час цих мандрів заїхали на кілька годин і до французької столиці. Пізніше, згадуючи ці дні, Ірина зітхала: «Знову хочеться в Париж, як у тому анекдоті: «А що, вже була?» – «Ні, вже хотіла!». Юрій узяв це до уваги і дуже скоро сказав: «Так, завтра будемо в Парижі!» Це було в листопаді, коли у Франції тільки закінчується золота осінь. Погода виявилася м'якою і сонячною, вони погуляли містом, а потім, звичайно ж, забралися на Ейфелеву вежу. Ірина боїться висоти, тому на шляху догори їй раптом розхотілося підніматись, і Юрій буквально дотягнув її туди. Коли внизу перед ними відкрилася панорама культового для всіх закоханих міста, він урочисто промовив: «Весь Париж біля твоїх ніг! Я тобі його дарую».

При всій своїй щоденній колосальній завантаженості Юрій намагається раз на тиждень повністю присвятити родині. Зі старшим сином Сашком часто ходять на книжковий ринок, з меншим – Віталієм – на морозиво та ігрові автомати. Всі разом люблять вибиратися до лісу на шашлики і футбол на галявині.

¹ Коли Луценко став міністром внутрішніх справ, «Комсомольская правда» в Україні» помістила невелике інтерв'ю з рівненською вчителькою Любов'ю Шмачук (Сороцькою), однокласницею Юрія, котра, як вважається, була його першим шкільним коханням і навіть колись отримала від нього у подарунок на 8 березня пластмасового ведмедика.

Юрій Луценко (з диктофона):

– Для Луценка книжки те ж саме, що для Юценка – бджоли. Будучи навіть міністром внутрішніх справ, я примудрявся їздити на книжковий Форум у Львів. Ніколи не можу проминути, наприклад, дитячої книжки. Якось мені запропонували вручити нагороду засновниці цього Форуму Олександрі Коваль. Але я не знав, що це буде в Львівській опері, де збереться вся львівська інтелігенція, весь бомонд інтелектуальний. Я тоді казав, як завжди, експромтом: «Книжки – це те, що може зробити з України справді європейську країну. Я тут, у Львові, навчився бути українцем, бо прочитав Іваничука та Лепкого, і зробився європейцем, бо прочитав Андруховича». Насправді книжкова справа мені до душі. Я завжди казав, що цим треба займатися серйозно, а не боротися. Бо українські ура-патріоти боролися за українську мову і книжку п'ятнадцять років, а Іван Малкович без боротьби просто взяв і зробив українську книжку настільки привабливою, що вона «пішла» навіть на Сході України. Ось хто справжній герой! Робить свою справу за покликом душі.

Окремий обов'язок глави сімейства – при нагоді мити посуд і прасувати. Каже, що це йому допомагає знімати стреси.

А ще Ірина Луценко відзначила іскрометне почуття гумору свого чоловіка. Тому найбільше боялася, що казенна міліцейська система, в яку він потрапить, повністю змінить його характер. «Я хочу, щоб ти повернувся з міліції таким, яким пішов туди», – казала вона Юрію, розуміючи, що не може вплинути на нього та умовити відхилити пропозицію президента очолити МВС.

Вияви цього, можна сказати, легендарного почуття гумору ми з вами мали змогу бачити регулярно. Кожна публічна заява чи акція Юрія Луценка чи то в парламенті, чи то в якості головного силовика України неодмінно ставала набуттям преси, а звідти – і громадськості. Причому сам Луценко, як видається, в більшості випадків не переслідував мету жартувати навмисне, заради жарту, як це робиться, скажімо, в КВН.

Він поводився природно, реалізуючи свою внутрішню потребу висловитися саме таким чином, а не шляхом наперед продуманої клоунади чи гострих пафосних публічних заяв.

«Подаровані Кучмі личаки спочатку призначалися Литвину і були куплені в магазині “Мистецтво”»

Після того, як акція «Україна без Кучми» провалилася, сам Кучма, за визначенням Юрія Луценка, став схожий на вовка, який проскочив червоні прапорці.

Він повірив у власну невразливість, а також переконався – попри наявність антикучмівських наметових містечок не лише в Києві, а й у деяких інших регіонах, загальне налаштування громадян України нічим серйозним йому не загрожує. Політичне, економічне та суспільне становище, в якому опинилася держава перед приходом Кучми на повторний президентський термін, все більше нагадувала ту саму брежнєвську стабільність, яку ще не встигли забути. А того, що така стабільність побудована на яскраво вираженій соціальній нерівності, в основі якої стоїть корупція на всіх рівнях, у нас і не забували. На думку Кучми, народ уже встиг відчутти нестабільність навіть від спроби революційних змін у суспільстві. Тому найближчим часом на нього самого і створену ним систему влади зазіхань не буде.

Через те опозиціонери вирішили робити ставку саме на цілком законне протистояння діючій владі. Сильна опозиція мала пройти в парламент. Тим більше, що навіть після розгрому будь-якої революції її герої завжди залишаються такими в масовій свідомості.

А Юрій Луценко був одним із них. Тому цілком логічно, що він узяв активну участь у парламентській кампанії 2002 року, яку проводила Соціалістична партія.

Юрій Луценко (з диктофона):

– Ми з Морозом провели близько 150 зустрічей. Виступали, як правило, в тандемі. Його образ – поміркований, мудрий політик. Мій імідж – революційно настроєний активіст, соціаліст-революціонер. Під час цих зустрічей можна було побачити масу цікавих картинок. Скажімо, Полтавська область, весь райцентр сходиться в клуб, де вже постаралися вимкнути світло і опалення. Я спочатку виступаю, а потім намагаюся стати ззаду за людьми, аби чути їхню реакцію. Ну і стоїть, значить, типова полтавська бабця в тілогрійці з опушкою і каже: «Оце хотіла піти в баню і готуватися помирати, але послухала Мороза, – не, ще поживу». Або Теплик – один із найменших райцентрів на Вінниччині. Люди сходяться на мітинг, одна жінка виходить з магазину ритуальних послуг, вінок відставляє, каже: «Покійний почекає»... Бачу червоний прапор – ага, комуністи вже є, зараз почнеться. Коли під цим прапором бачу діда: в сандалях на босу ногу, в гімнастборці сталінського зразка, груди в орденах, а на прапорі написано: «Отряд имени Ленина. Соединение имени Сталина». Старий партизан на мітинг прийшов із найдорожчим, що в нього є. Це доводило, що політичній силі, яку я в той момент представляв, і політикам, що говорили від її імені, люди довіряли. Тоді соціалісти були найбільш радикально налаштованою опозицією Кучмі. Тому, бачачи безпросвітну вбогість людей по всій країні, я не відчував сорому і дуже легко називав під час подібних зустрічей Кучму «рудим тарганом» чи ще якимись дошкульними епітетами. Я спеціально не готувався, все народжувалося в голові на ходу.

Під час таких зустрічей Луценко буквально сипав анекдотами. За його словами, він здатен це робити без перерви. Наприклад, усі шість годин, що триває шлях від Києва до Харкова. Хоча навмисне їх не колекціонує і не читає збірники анекдотів, котрі продаються тепер на кожному кроці. Ось один із політичних анекдотів, шалено популярних 2002 року. Його Юрій Луценко розповідав не одну сотню раз.

«Летять у літаку українські президент, прем'єр і спікер. Глянувши вниз із ілюмінатора, спікер бідкається: «Які в нас люди згорьовані в країні. Ану, кину їм з неба сто баксів, хоч один щасливим буде!» Підхопивши цю ідею, прем'єр кидає тисячу баксів – ошасливило десятеро людей. Кучма, в свою чергу, тихцем цупить з кишені прем'єра десять тисяч баксів і ошасливило сто людей. А пілот, слухаючи їх, каже: «Ось я зараз скину з літака вас трьох разом – усі люди щасливими стануть!»

Такі речі сприймалися на «ура», і особливо це сприйняття стало помітним та більш активним під час президентських виборів 2004 року. Ненависть до режиму Кучми в народі визрівала не один день, проте 2002 року вона не була ще такою яскраво вираженою: люди, хто свідомо, а хто підсвідомо, розуміли – треба ненавидіти, але так само треба терпіти і чекати слушного моменту. Щойно зажеврила реальна можливість позбутися Кучми та вірних «кучмістів» шляхом активності виборців, ненависті вже ніхто не приховував.

Ну а тоді, 2002 року, коли до кінця правління Кучми було ще досить далеко, люди, які ходили на передвиборчі мітинги, діставали задоволення від того, що до них приїхали політики різного віку, об'єднані в своєму бажанні та вмінні говорити те, що думають, і не бояться це робити. Навряд чи треба пояснювати, чому результатом тієї парламентської кампанії стала перемога опозиції. Насамперед – радикально налаштованої, до числа яких належали соціалісти і «Блок Юлії Тимошенко».

Про «Нашу Україну» і певну специфіку її перемоги писали і говорили тоді та час від часу згадують тепер. Зокрема, в світлі результатів парламентських виборів 2006 року, «Нашій Україні» нагадали, як чотири роки тому вона здобула реальну парламентську більшість і профукала її. Тоді, будучи фактично в конфлікті з режимом і маючи на чолі популярного в народі відставленого прем'єра Віктора Ющенка, ця партія офіційно визнала себе опозиційною навіть не тоді, коли їхній лідер з'явився на акції «Повстань, Україно!» поруч із Юлією Тимошенко, а лише після горезвісних подій у Мукачевому під час виборів мера міста в квітні 2004 року.

Але поки що – початок літа 2002 року, і Президент України Леонід Кучма у своєму традиційному посланні до парламенту нового скликання вирішив звернутися до нього з традиційним посланням і закликати до співпраці. Це мусило було прозвучати раніше, та Кучма відтягував момент, намагаючись за кулісами домовитися з комуністами та «нашоукраїнцями» про те, аби ті не заважали парламенту працювати в провладному режимі. Адже комуністи на той часи лишалися самі по собі, не зайнявши ніяких позицій ані у владних, ані в опозиційних силах. Натомість «Наша Україна» намагалася дистанціюватися від влади, не переходячи досі до радикально налаштованих опозиційних сил.

Своє послання «згвалтованому», як висловлювалася опозиція, парламенту президент проголосив 23 червня 2002 року. З того, як говорив Кучма, опозиції стало зрозуміло – з партією Віктора Ющенка і КПУ якусь спільну мову йому все ж таки вдалося знайти. Тому соціалісти прийняли рішення вийти з залу і не слухати це. До них приєдналися «бютівці». Масового виходу не сталося, залу під час виступу Кучми демонстративно залишили близько півсотні депутатів.

Ось як виглядали подальші події у висвітленні засобами масової інформації та коментарях самого Луценка.

«Те, що президент прийшов до парламенту і закликав до співпраці – не означає, що його слова впали, так би мовити, на благодатний ґрунт. Перед

самим виступом президента у Верховній Раді стався невеличкий інцидент. Як тільки Леонід Кучма вийшов на парламентську трибуну, народний депутат Юрій Луценко зі словами «На дорожку в Європу!» підніс йому личаки».

(«Українські новини», 23.06.2002).

Юрій Луценко (з диктофона):

– Я в своєму ряду як би найдалі сиджу, тому останнім виходжу. А мені муляють лапті. Я їх купив Литвину, бо сподівалися, що він не стане спікером, бо не зможе надібати собі голосів. Тому вирішив подарувати йому, мовляв, іди собі... Купив я ці лапті на Хрещатику, в магазині «Мистецтво»² за, як зараз пам'ятаю, 8 гривень 40 копійок. У кожного депутата є такий столик маленький, вузький, туди можна покласти тільки якийсь аркуш паперу або книжку. В мене ж ці лапті зайняли весь столик, нема куди покласти ні портфеля, ні мобільного, нічого. І тут виникає абсолютний експромт. Послання Кучми називалося пишно і красиво – «По дорозі до Європи»... Я ці лапті зв'язую за шворки і йду до нього. Коли Кучма мене побачив, втупився мені просто в обличчя, і ненависть йому затьмарила все інше. Він навіть не побачив, що я тримаю в руках. Але зал завмер: щось буде. Нагадую, що в цей час опозиціонери вийшли, і я був із Кучмою сам на сам. Я йому віддаю ці лапті і кажу: «Це вам на дорогу до Європи, Леоніде Даниловичу!» В нього хватальний рефлекс розвинутий, він їх цап... потім зрозумів і кинув.

«Ці личаки Леонід Кучма одразу ж викинув у зал і сказав: «Я на таке не реагую».

(«Українські новини», 23.06.2002).

Юрій Луценко (з диктофона):

– Кинув – і попав у комуніста Гмирю! Гмиря закричав. Зараз у нього один із лаптів зберігається як експонат. Фоторепортер агентства «Ройтер» зловив тоді єдиний кадр, причому там половина мого обличчя. Цей кадр – єдиний, де акцію зафіксовано. Я цією фотографією достатньо сильно горджуся. А Мороз тоді не знав нічого. Стоїть, розказує кореспондентам, що в знак протесту ми вийшли із залу. А тут запитання: «Як ви оцінюєте вчинок свого Луценка?» Він перелякався, розуміючи – щось відбулося. Каже:

² Наприкінці 2003 року ДКТП «Хрещатик» склало позов до Шевченківського районного господарського суду про позбавлення книгарні «Мистецтво» права на оренду триповерхового приміщення по вул. Хрещатик, 24. Позов прийняв у роботу прокурор С. Нечипоренко, який не приховував своїх родинних стосунків із «легендарним» головою ЦВК С. Ківаловим. Рішенням від 4 грудня 2003 року за № 20/604 цей позов задовольнили. Припис про виселення датувався 24 грудня, а вже 26 грудня судові виконавці практично силою викинули з приміщення книги, картини та сувеніри. І саме тут, на третьому поверсі колишньої книгарні «Мистецтво», був розташований славнозвісний транзитний сервер, який дозволяв фальсифікувати результати президентських виборів 2006 року. Це відомо не лише з публікацій преси, а й з офіційних заяв СБУ.

«Що він зробив?» – «Подарував лапті». – «Кому?» – «Кучмі!» Він тоді розсміявся: «Я не можу це всерйоз оцінювати. Це просто класно».

«Того ж дня у Вінниці, коментуючи інцидент, президент заявив, що ситуація виявила, хто є хто, і це побачив не тільки він, а всі люди. «Я знав, що провокація готується, – говорить Леонід Кучма. – А вони не ховали її, вони навмисне робили так. Напевне думали, що президент злякається і не піде в парламент виступати. Але, знаєте, мене вже стільки років лякали всіма засобами, що мені лякатися власних депутатів українських нічого. Я так вважаю, що нормальні люди в Україні, не кажучи про політиків, так поступати не повинні. А щодо цієї даже виходки там із лаптями, то я передав назад і сказав, що то не мій розмір, то розмір Мороза».

(«Українські новини», 23. 06. 2002).

Прокучмівська більшість тоді обурилася. Це зайвий раз підтвердило – з почуттям гумору в тих, хто працює на тирана чи слугує йому, не все гаразд. Не варто ображатися на подарунки, тим більше, якщо вони зроблені від душі. Сміх лякає тільки тиранів, і цю тезу яскраво підтверджує сьогодні діючий український прем'єр. Свого часу Віктор Янукович злякався кинутого в нього курячого яйця. Потім ненавидів анекдоти, що масово народжувалися під загальною маркою «Веселі яйця». Навіть не заважав тернопільському відділенню Партії регіонів позиватися до суду, коли з нагоди другої річниці історії з яйцем Луценко під час засідання Кабінету міністрів влаштував щось на кшталт святкування «Дня яйця». Згодом розізлився на кавеєнівські жарти «95 кварталу». Якщо прийняти тезу, що сміх вбиває тирана, то автор цих рядків готовий погодитися: в якості вартої поваги політичної фігури Янукович перебуває в передсмертному стані. Правда, стан цей у кожного триває по-різному.

Повертаючись до історії з личаками, слід визнати – це був чи не єдиний помітний та резонансний перформенс у стінах парламенту, загалом не готового сприймати і адекватно реагувати на такі речі. Вже наступного дня про це написала російська преса. Згодом мер Одеси Гурвіц передав Луценкові газету навіть з Ізраїлю, де ця акція описувалася під заголовком: «Пора сушити лапти». Прийшло розуміння: Кучма не страшний, його можна не боятися.

Про лапті й досі згадують все. Навіть знаходяться персонажі, готові повторити цю акцію. Про таке бажання, зокрема, заявив після виступу президента Ющенка в парламенті у лютому 2006 року член Партії регіонів Тарас Чорновіл. Коментуючи його промову, він сказав буквально таке: «Президент розказує, як прекрасно живеться в Україні, як чудесно відбувається розвиток, який сталий цей розвиток, до цього ж він просить для себе і свого тимчасового уряду ще й інших повноважень. Він взагалі не поставив собі жодних оцінок та вимог. Я думаю, що це, мабуть, найнекритичніший виступ за весь період. Особливо, якщо врахувати, що він відбувається на зорі розгортання одного з найскладніших корупційних скандалів в Європі. Я маю на увазі скандал з «РосУкрЕнерго». На превелике щастя президента, мене сьогодні у Верховній Раді не було, бо в мене було велике бажання повторити дії Луценка, який подарував Кучмі плетені лапті. Я б це зробив трохи в новому образі, поставив би йому на трибуну личаки з надписом «Від «РосУкрЕнерго» і з великою пришитою кишенею».

Хоч як би там було, хоч хто б там що казав, але відтоді за Юрієм Луценком закріпився імідж головного дотепника українського парламенту. Він усіляко підтримував його. Наприклад, якимось цілком серйозно запропонував розглянути закон про відправлення українського батальйону в Ірак на чолі з Кучмою. Цей закон навіть зібрав у парламенті дві сотні голосів, чим не на жарт збентежив дипломатів усіх країн. Насправді це була своєрідна реакція на спроби уряду залишити батальйон українських миротворців у Іраку в той час, коли там почали розгортатися серйозні воєнні дії, котрі могли вилитися в протистояння з усім

мусульманським світом. Барабанщиком батальйону пропонувалося призначити голову президентської адміністрації Віктора Медведчука, відповідальним за фізичну підготовку – власника футбольного клубу «Динамо (Київ)» Григорія Суркіса, а відповідальним за поставку сухофруктів – народного депутата Олександра Волкова.

До речі, жарти жартами, але українських хлопців тоді таки вдалося вивести з Іраку до початку там активних воєнних дій.

Якщо спитати Луценка, що, крім боротьби з режимом, він зробив у парламенті, то дістанете неочікувану як для стереотипного іміджу відповідь. Луценко не писав, як багато хто з опозиціонерів, – безлічі радикальних, але явно непрохідних або нереальних соціальних законів. Він написав один, але такий, який змінив ситуацію в цілому секторі економіки – «Закон про телекомунікації». Цей закон фахівці оцінюють як один із найбільш європейських ринкових законів, що забрав у чиновника право паразитувати на частотному ресурсі й диктувати монопольні ціни. Відчутним результатом закону стало скасування плати за вхідні дзвінки мобільних абонентів, передача частот із рук Міноборони, яке, мов собака на сні, не віддавало їх у цивільне використання, і сотні мільйонів доходів в бюджет від нових ліцензій та мільярди від якісного стрибка бізнесу в цій сфері.

Не знаю, як кому, а мені такий підхід одного, але глибоко продуманого реформаторського закону, імпонує.

На цей період припадає ще одна історія, яка не набула широкого розголосу. Вірніше, надбанням громадськості стали наслідки дрібного хуліганства, яке скоїв народний депутат Юрій Луценко під час голосування за імпічмент президента Кучми весною 2002 року.

Юрій Луценко (з диктофона):

– Для нас це було принципово: засвітити, наскільки реальною є опозиція. А Литвин весь час хитрував і не хотів ставити питання імпічменту на голосування. Тоді голосували тільки по четвергах. У вівторок – так званий неголосувальний день. І тут спікер Литвин заходить, проголошує: «Хто за внесення до порядку денного питання про те, щоб оголосити імпічмент Президенту України, – прошу голосувати». Ясно, що ніхто не був готовий, і того ефекту не вийде, але спробувати треба. Ну, я стою там десь у «задньому проході» – так ми називаємо місця біля входу, де сидять зазвичай есдеки. Дивлюсь: соціалісти вже кнопки натискають. А за нами сиділи аграрії, картки вставлені, а нікого біля них немає! Голосувати депутат має право тільки один раз і тільки своєю картою. Я через весь зал мотнувся, хотів натиснути кнопку за аграрія Ващук. Але бачу – не встигаю. Час голосування йде, стовпчики падають, і я розумію – є останні секунди. Тому натискаю кнопки на перших же столиках, які трапилися під руку. «Жертвами» виявилися члени пропрезидентського блоку «ЗаЄдУ» («За Єдину Україну». – Авт.) Михайло Гладій і Василь Шпиг. Табло показує: вся «заїда» або не голосує, або проти, а двоє – «за». Журналісти кидаються до комп'ютерів, починають вираховувати. Тут же народжуються перші неймовірні припущення: Гладій здався і буде підтримувати кандидата в президенти Ющенка, гроші на це підуть через банк «Аваль», яким керує Шпиг. А ця парочка саме виходить із буфету, нічого не підозрює, життя в них удалося. Тут їх атакує зграя журналістів, вони опиняються перед десятками камер, і Гладій чує: «Михайле Васильовичу, прокоментуйте своє ставлення до президента». Він гордо заявляє: «Я – людина президента! Ми

з Кучмою – за аграрні реформи! Ми розбудуємо село!», ну, в такому дусі. А йому: «Чому ви тоді за імпічмент проголосували?» У нього аж щелепа відвисає: «Хто проголосував?» – «Ви». – «Коли?» – «Щойно». – «Де?» – «В сесійній залі». Обличчя Гладія побіліло, а Шпиг щось зрозумів, і собі: «Я теж? Господи...». Не заходячи в зал, вони тут же побігли до Медведчука в адміністрацію президента на Банкову.³ Надворі – тепло, кінець травня, і обидва впріли. Я сиджу з почуттям, як кажуть, виконаного обов'язку, коли дзвонить Медведчук. Тоді мої телефони всім були відомі. «Твоя робота?» Розумію, про що йдеться: «Моя». – «Да, – чую на тому боці, – вставив ти двох мужиків. Сидять зараз у приймальній, любі гроші пропонують, тільки б спокутувати». – «Вітя, – кажу, – ти ж знаєш, що я бідний соціаліст. Ну, залиш мені там тисяч десять, а все інше забирай собі». – «Нема таких грошей». – «Гаразд, коли Кучма викличе на розборку, скажи йому, що це все я». – «А Кучма питає, чому ці двоє саме біля тебе свої картки залишили і саме в потрібний момент вийшли ніби в буфет. Могли б лишитися біля своїх карток, простежити. Словом, хана мужикам».

Історія мала своє продовження, причому – абсолютно несподіване. Сталося це після скандалу під час виборів мера в Мукачевому. Нагадаю, що там у процес відверто втрутилися кримінальні групи, що тиснули на виборців практично на кожній дільниці, а в деяких випадках застосовували фізичну силу. Тоді «Наша Україна» склала постанову, в якій вимагала засудити злочинні методи виборів у Мукачевому і звинуватити в потуранні цим методам Кучму і Медведчука.

Для того, аби ця постанова пройшла, не вистачало голосів. Тоді Віктор Ющенко, вбраний у білий костюм, агітував колег-депутатів і серед інших звернувся до Михайла Гладія. Закликаючи до його демократичного налаштування, він просив долучитися до тих, хто виступає проти бандитизму. На що Гладій відповів: «А чого ви мене повчаєте? Я ще два роки тому за імпічмент Кучми проголосував!»

Здається, єдине місце в житті Юрія Луценка, де не знаходилося місця жартам, була військова частина, в якій він проходив строкову військову службу.

³ Очевидці цієї історії свідчать, що засікли час: від Верховної Ради до адміністрації перелякані депутати добігли за 5 хвилин

«В армії мене навчили підкорятися»

До війська студента Луценка призвали після другого курсу інституту.

І, на відміну від більшості радянських студентів, служити він пішов охоче, навіть не намагався «відкосити». Хоча можливості такі, безперечно, були і навіть бажання бути гідним свого батька та не підводити його ні в чому, думаю, армійської служби не стосувалося. На «гражданці» такі установки можна було втілювати в життя так само успішно.

Правда, служив Юрій у військах урядового зв'язку КДБ, а військова частина, причому – дуже секретна і можна сказати – елітна, розташовувалася в його рідному Рівному. Таким чином, українця не заслали в Сибір, на Далекий Схід, у Казахстан чи Забайкалля. Його минула «чаша сія», так само як йому пощастило не зіткнутися в армії з найбільш садистськими виявами «дідівщини», помноженої в деяких випадках на знущання людини над людиною не лише за принципами «старослужилий – молодий», а й за національними та етнічними ознаками, коли в роті сильна, скажімо, кавказька община. Так само його не призвали в Афганістан, між тим 1984 рік вважається роком найбільших втрат СРСР на афганській війні.

Луценко проходив строкову службу фактично вдома, і до сьогодні не готовий сказати, склалося так само собою чи все ж таки батько застосував свій вплив. І напевно цей вплив поширювався на його друзів-однокурсників, один із яких служив у частині через дорогу, інший – у вертолітному полку, розташованому за парканом кадебешного полку. Жоден із них, кажуть, не шкодує за двома роками обмеження свобод.

Про те, що служба в армії – почесний обов'язок кожного радянського громадянина, говорилося хіба в класичній комедії «Максим Перепелиця». А факт, що з неорганізованих хуліганів та бешкетників у війську робили людину, озвучувався в ще одному хіті радянського прокату – комедії «Солдат Іван Бровкін». Можливо, в 50 – 60-х роках минулого століття щось подібне до цього було: армія не вбивала в людині особистість, і тих, хто приходив з війська, дівчата любили й поважали більше. Але вже в середині 70-х років армії боялися не менше, ніж тюрми. Сільські хлопці приймали її, як належне, а ті випускники ПТУ, котрі не ставали малолітніми злочинцями, йшли до війська покірно. Тим часом студенти і взагалі більш освічені та ерудовані молоді люди ставили під сумнів доцільність свого перебування в армії. Два роки молодого життя провести в казармі, де вдень треба марширувати плацом чи копати ями, а вночі відбиватися від озвірілих «дідів», намагаючись зберегти свою гідність, і при цьому не отримати по голові – ні, це не для людей із перспективними планами на життя, в які не входило втрачати два роки невідомо де, займаючись невідомо чим.

Десь приблизно так розмірковував майже кожен радянський студент-волелюб, до когорти яких свого часу належав і ваш автор. Проте Юрій Луценко так не вважав і дотепер не вважає. Звичайно, каже він, два роки в казармі – справді забагато, але військову службу хоч би рік мусить пройти кожен, хто вважає себе чоловіком. Тому він два роки чесно тягнув лямку армійської служби, розтягуючи на морозі катушку, на яку намотано 50 метрів дроту. Розтягнувши дріт, треба було бігти за наступною катушкою, потім знову 100 метрів, знову назад за новою. І так прокладається 2–3 кілометрів зв'язку. А ще він знає, як встановити антену, маючи на все про все належні за нормативом 15 хвилин, а на голові – протигаз. Ну і, звичайно, скуштував казарми.

Юрій Луценко (з диктофона):

– «Дідівщина» в нас була нормального рівня. Це коли «діди» виконують сержантські функції. «Портянок» ми їм не прали, це – щоб зрозуміло було,

про що я. Ну, подвір'я мели, не без цього, та до принижень і садизму не доходило. Я в армії взагалі побачив багато чого вперше і дізнався для себе багато нового. Скажімо, Акакій Джсвачвадзе – це перший грузин, якого я побачив у своєму житті. Він уночі на правах «старослужащого» любив тренувати пацанів, командуючи: «Підійом!» – «Відбій!». Саме в армії я дізнався, що таке антисемітизм. Якось раніше не звертав увагу на такі речі. Служив із нами Діма, сам із Ленінграда. Він належав до категорії печальних євреїв, є такий тип, на противагу веселим євреям. Про таких, як Діма, кажуть: у нього на обличчі відбита вся світова скорбота єврейського народу. Звичайно, всім нам хотілося його підколювати, але це все було по-доброму. Як уже ми з нього тільки не кепкували! Колись здавали нормативи по вдяганню протигаза, і я йому в підсумок підсунув протигаз на коня. Спеціальні протигази для коней залишилися, напевно, з громадянської війни і валялися в нас на складах. Капітан дає команду: «Гази!» Всі одягли, а капітан ходить, дивиться, аби не було зморшок. Я тоді був командиром взводу, і капітан, зупинившись біля Дукаревича, запитує: «Що це таке?» – «А это у рядового Дукаревича нос не влазит в обычный противогаз. И мы ему выдали специальный». Треба сказати, що носяра у Діми справді був показовий. Капітан тоді закликав мене в свою каптьорку і каже: «Почему вы занимаетесь антисемитизмом, товарищ Луценко?» – «Что это такое?» – «Это когда над евреями издеваются. Делать это можно, но так, чтобы никто не видел». Класичний взірєць радянської поведінки. Хоча Діму я дуже любив. Уже після армії, заробивши на заводі сортуванням штампів, я взяв свою майбутню дружину Ірину і повіз її в Ленінград. Приймав нас у гостях Діма.

Якщо можна так сказати, то за два роки служби Юрій Луценко зробив повноцінну кар'єру воїна. Прийшовши рядовим, він звільнився старшиною і командиром взводу. Пізніше завдяки військовій кафедрі, що існувала при Львівському політехнічному інституті, він здобув офіцерське звання і на момент вступу на посаду міністра внутрішніх справ був старшим лейтенантом запасу. Ним і залишився.

Тепер Луценко говорить: перший свій керівничий досвід він дістав у армії. Хоча, звісно, не обходилося і без «самоволок», і без тушонки, яку під час набігів на села під час польових навчань міняли на яйця, аби потім Юрій як фірмовий кухар міг зробити деруни.

Служба хоч і не була медом, та й занудною і одноманітною її назвати так само не можна. Скажімо, під час польових занять на «точці» постійно звучав джаз або гримів рок-н-рол, однополчанин Макс, «просунутий» хлопець із Києва, вже тоді виконував на пам'ять «Гамлета» не відомого тоді широкому загалу Леся Подєрв'янського, а командир вузла зв'язку капітан Кукарін походжав у вільні від польових занять години в футболці з написом «The Beatles», фірмових джинсах, темних скляних окулярах і в накинутому на плечі кітелі з погонами капітана КДБ. Такий «по житті» настрої не заважав йому вдень і вночі о будь-якій погоді ганяти своїх солдатів, аби вони могли розгорнути станцію і давати зв'язок двадцять чотири години на добу.

Свою частину Юрій Луценко не забув і час від часу буває там на святкуванні Дня частини. Вже в якості міністра МВС він навіть спробував по старій пам'яті розгорнути станцію в польових умовах і знайшов дозиметр з лейбою «с-т Луценко».

У армії, де все одноманітно і за розкладом, важко лишатися самим собою. Юрій Луценко, з його слів, зберіг власне «я». Коли віддавався наказ ходити в їдальню з піснею, його взвод затулював не притомно-патріотичне типу «Несокрушимая и легендарная», а хуліганську «Соловей, соловей, пташечка!». За що Луценко отримав зауваження – мовляв, біло-

гвардійщиною відгонить. Коли перейшли на «Засвіт стали козаченьки» – попередили про неприпустимість націоналістичних проявів.

Юрій Луценко (з диктофона):

– Але найбільшу науку мені дав дуже шанований мною старший прапорщик Руденко, нині покійний. Старишина нашої роти зробив із студента чоловіка. Він розглядав мене не як сина партійного вождя чи вільного студента, а опускав мордою в усі необхідні солдатські гадості. Почалося з того, що на кожну репліку дуже розумного студента був однозначний наказ по виконанню робіт на кухню, наряд поза чергою. Наприклад, заходить старший прапорщик Руденко в наш відсік. Там стоять двоповерхові ліжка. Вони заправлені так, що табуреточкою відбиті кантики. І смужки на ковдрах мусять бути витягнуті строго симетрично. А в нас не були витягнуті. На що старший прапорщик каже: «Что у вас за херомантия, товарищ Луценко?» Я тут же демонструю ерудицію: «Товарищ прапорщик, «херомантия» не от слова «хер», а от слова «хирос», что по-гречески означает «судьба». – «Ваша судьба, товарищ Луценко – три наряда вне очереди». Так він мене вчив підкорятися. Намагався зробити таким, як усі. Якщо говорити про армію, то це – відчуття плеча колеги і вміння підкорятися наказам. Коли ти змушуєш себе викидати власне тіло з ліжка о будь-якій годині і бігти на зарядку, махаєш лопатою на морозі не тому, що хтось тобі це наказав, а для того, аби зігрітись, і відігріваєш замерзлу тушонку в вихлопній трубі, бо іншого способу поїсти в тебе нема. При цьому власної гідності ти не втрачаєш. Такі речі дуже важливі для будь-якого чоловіка, особливо для того, хто сам скоро починає командувати іншими. Тому під кінець служби ми зі старшим прапорщиком Руденком дуже здружилися.

Поняття «вміння підкорятися» якось не в'яжеться зі сформованим уже образом Луценка – поборника громадянських прав та свобод, непримиримого ворога тиранії та диктатури, польового командира української революції, якому ніхто ніколи не може нав'язати свою думку та свою волю. Можливо, в це поняття він вкладає якийсь інший зміст. Бо ваш автор знає багатьох людей, котрі, уникнувши армійської служби, наділені всіма названими вище та багатьма іншими чеснотами.

Хочу сподіватися, що сам належу до таких людей, навіть якщо армії уникнув у буквальному розумінні цього слова дивом: восени 1988 року українські студенти та їхні російські однодумці закликали до всесоюзного бойкоту військових кафедр. І, на диво, перемогли: після того відвідування військової кафедри і місяця військових зборів (який скоро взагалі зменшився до трьох тижнів) студенти звільнялися від обов'язкової строкової служби. А остаточно цю перемогу закріпив серпневий путч 1991 року і проголошена після того незалежність України.

Все це в результаті вилилося в казус: випускникам ідеологічного факультету журналістики не присвоїли ніякої військової спеціальності. Присягу ми прийняли в актовому залі військової кафедри Київського університету ім. Шевченка під звуки Гімну України, записаного на бобінний магнітофон «Юпітер – 203, стерео». Після чого новоспеченим офіцерам запасу пояснили: ще недавно нас мали атестувати як політруків. Проте часи змінилися, комуністична партія вже не керує країною, а значить – нема єдиної політичної та ідеологічної платформи. Програму ми теоретично проходили як мотострільці, отже, ними формально

і залишимося. Тому ми закінчили навчання офіцерами запасу невідомо яких військ і невідомо якої, так би мовити, військової орієнтації.

Натомість Луценку служба саме в військах урядового зв'язку несподіваним чином придалася в майбутньому, коли в парламенті Луценко зайнявся реформою законодавчої бази зв'язку.

Між іншим, після перемоги «помаранчевих» побутувала думка, що коли почнеться розподіл міністерських портфелів серед переможців, то Луценко як фаховий зв'язківець отримає посаду міністра транспорту та зв'язку. Тому зв'язківці, швидше всього – для налагодження стосунків, запросили його в день інаугурації нового Президента України погасити поштову марку, що так і називалася – «Інаугурація президента Ющенка». На марці зображена знаменита на тлі прапорів баба Параска Королук як символ «помаранчевої» революції. Поки Луценко і Юрій Єхануров гасили цю марку і розписувалися на всіх конвертах, почалася інаугурація, і навіть десь там трапився невеличкий інцидент із спробою побиття Нестора Шуфрича. Яку посаду дістав польовий командир Майдану через кілька днів після цього, всім відомо.

Однак коли говорити про роки, проведені Луценком у парламенті, то законотворча діяльність все ж таки була тоді для нього не основною. З 2002 року він займався підготовкою до опозиційного повстання і, як сам каже, був закріплений за Східним фронтом – очолив Донецький обласний комітет Соціалістичної партії і зробив Донбас, оплот тоді ще губернатора Донецької області Віктора Януковича, плацдармом своїх бойових дій на два найближчі роки.

«Опозиція примостилася під пам'ятником Леніну»

21 листопада 2002 року губернатор Донеччини поміняв роботу. Він очолив український уряд і став, таким чином, десятим прем'єр-міністром України з часу проголошення її незалежності.

Своє перше інтерв'ю у новій якості він дав у той же день просто на льотному полі донецького аеродрому. Першою обіцянкою Януковича було зміцнення економічних зв'язків із Росією. «Я думаю, близькість стосунків нашого регіону з Росією, традиційні ринки збуту та зв'язки допомагали вирішувати економічні проблеми тут, на Донбасі», – сказав він, прийнявши традиційні хліб-сіль та квіти.

Донецька область – чи не найбагатший регіон України. Вже в часи губернаторства Януковича доходи населення тут вважалися в півтора раза вищими, ніж у середньому по країні. Економіка, за офіційними даними, зростала тут щороку на 6–7 відсотків. Усе це називалося «економічним дивом», і заслуги приписувалися виключно губернатору. Після того, як у області було впроваджено «Закон про спеціальні економічні зони», іноземні інвестори охоче почали вкладати в розвиток регіону свої капітали, бо через митні та податкові пільги продукція тут почала коштувати дешевше, ніж за його межами. Тому не дивно, що Януковича в його вотчині сприймали не інакше як народного героя.

Коли в радянську епоху почалося освоєння Донбасу, сюди почали їхати з усього Союзу і пускати тут коріння. Тому, звичайно, питання російської мови і взагалі – декларативні заяви про близькість до Росії і невідривність зв'язків із нею в цьому регіоні було настільки ж актуальним, наскільки спекулятивним. До того ж Януковича саме мешканці Донбасу вважали істинно народним прем'єром. Бо все просто, як у серіалі: народився в робітничій родині, рано став сиротою, виховувався в дитячому будинку і навіть мав у юності дві судимості.

Останній факт земляки йому великодушно пробачили: з ким, мовляв, по молодості не буває, тільки ж не кожен у такі люди вибивається... До того ж наявність судимості у нашій країні – не завжди негативний факт біографії. Адже тюремні строки відбували і дисиденти, і ті, кого засудили несправедливо, через недосконале законодавство, тотальне беззаконня і корупцію.

Однією з заслуг Віктора Януковича на посаді губернатора Донецької області преса називала примирення «донецького» і «дніпропетровського» кланів. представником і головним лобістом останнього був діючий Президент України Леонід Кучма. Ще один яскравий представник «дніпропетровських» – затята опозиціонерка Юлія Тимошенко. Кажуть, що вона готова була так само домовитися з «донецькими», якби її фінансові інтереси в цьому регіоні так само були враховані. Проте цього не сталося. Натомість примирення основних бізнесових, а відповідно – і політичних кланів відбулося, на думку російської «Независимой газеты», після того, як «Індустріальний союз Донбасу» та компанії, котрі входять до «дніпропетровської групи», отримали по 32,5 % акцій Алчевського металургійного комбінату. Так само Янукович ініціював підписання угоди про співпрацю між Донецьким та Дніпропетровським регіонами.

Київський політолог Олексій Голобуцький вважає, що за соціотипом Віктор Янукович – «Жуков». Риси характеру, які йому відповідають: воля, владність, жорстокість, боротьба, влада, зібраність, агресивність, відчуття власної значимості. Таким чином, робить висновок політолог, люди, подібні до Януковича, найчастіше зустрічаються серед – цитата – «крутих мафіозі», «авторитетів», «паханів», «ватажків». З таким іміджем він вступив у президентську виборчу кампанію 2004 року.

Проте ще навесні 2002 року губернатор Донецької області стверджував, що не хоче бути прем'єр-міністром. За його словами, в житті йому довго не давали працювати на одному

місці. Тому, пропрацювавши п'ять років головою обласної державної адміністрації, він хотів би попрацювати на цій посаді ще хоча б років п'ять. Однак буквально через півроку він змінив свою думку. Чому це сталося – буде сказано нижче. А поки він іще керував областю, мешканці якої завжди були соціально вразливими та «лівими» за своїм менталітетом.

Саме тому агітація соціалістів, дії яких у регіоні координував народний депутат Юрій Луценко, виявилася в чомусь близькою по духу населенню Донецька та області. Вони говорили простою мовою не про високі політичні матерії, а про наболіле – ціни, зарплати, сваволю чиновництва. Плюс небувала на ті часи – тим більше в Донбасі – іронія над владою. Можливо, через це акції, продумані ним і влаштовані тамтешніми соціалістами, мали досить серйозний резонанс у межах регіону.

Про здатність соціалістів на будь-які ризиковані дії місцева влада вже знала. Бо як відзначали в минулому 2001 році День шахтаря у Донецьку, вона запам'ятала надовго. Тоді виникла ідея провести карнавал, а в рамках цього карнавалу – прогуляти по місту Леоніда Кучму. Звичайно, не власною персоною: його роль грав чоловік, одягнений у гамівну сорочку з психушки та зелену маску з обличчям Кучми, на шиї якого висів плакат з написом: «Соціалісти попереджують: кучмізм небезпечний для вашого здоров'я». Друг і соратник Луценка, тоді – перший секретар Донецького обласного комітету Соцпартії Юрій Гримчак, нині активіст «Самооборони», згадував: була заява про те, що осередок партії братиме участь в усіх масових заходах, що проводяться в місті, включно з Днем міста, Днем шахтаря і Днем Незалежності. Тому формальний дозвіл на проведення такої маніфестації в них був.

Колона, в якій вели «Кучму», рухалася не першою, а в середині, разом із демонстрантами від інших партій та організацій. Міліція, котра стежила за порядком, спочатку подумала, що це якась лялька. Але коли все стало зрозумілим, правоохоронці негайно вирішили заборонити соціалістам рухатися далі. На що їм показали офіційний папірець із дозволом, після чого їм лишалось хіба що фіксувати обличчя та, по можливості, прізвища учасників акції. А тим часом інші колони за чийось розпорядженням просто відсунулися від небезпечної: задні відстали, передні швидко посунули вперед.

Це тільки підсилило ефект. Адже тепер колона з «Кучмою» в гамівній сорочці не губилася серед інших, а яскраво виділялася на їхньому фоні. Так вона пройшла повз трибуну, де насилу стримував лють губернатор Янукович, а поруч із ним стояв ні в сих ні в тих народний артист Росії Йосип Кобзон. Коли зухвала колона нарешті зникла з очей «батьків міста» та їхніх високих гостей, місцевій міліції вже нічого не заважало почати затримання порушників спокою. Кількох учасників тієї акції все ж таки зловили, але соціалісти досить скоро домоглися їх звільнення.

Оглядаючись сьогодні на ті роки, Юрій Луценко стверджує: саме після цієї акції місцевим опозиціонерам стало вдаватися більш-менш впливати на владу, яку уособлював «народний губернатор». У багатьох донецьких містах вперше побачили опозицію, важко, але почали створюватись осередки партії. Соціалісти з'являлись скрізь – на народних грецьких гуляннях, на Дні металурга, в пікетах за чисту воду... Знаючи, на що здатні потенційні революціонери, Янукович почав розуміти: з ними в деяких випадках краще домовлятися. Скажімо, якогось опозиціонера вирішили, про всяк випадок, з превентивною метою, звільнити з роботи. Щойно цю інформацію отримує Луценко в Києві, вже через кілька днів губернатору доповідають – соціалісти збираються палити ялинку перед будинком обласної адміністрації. Розуміючи, що вони це утнуть, влада тимчасово припиняє репресії, а опозиція погоджується скасувати заплановану акцію протесту.

Хоча відігравали назад далеко не всі перформанси.

Найбільш врзалася в пам'ять історія про «водіння козла». За словами її учасників, зокрема – самого Юрія Луценка, провести щось аналогічне за силою впливу на людей ні до, ні після того не вдалося. Навіть коли на 7 листопада 2002 року соціалісти хотіли ката-

тися по вулицях Донецька на тачанці, перевдягнуті в революційних солдатів та матросів, усе одно ефект був би трошки не той. Тоді акції перешкодила погода, але і революційний запал потроху спадав. Не хотілося розпилятися, краще спрямувати його в одне, більш потрібне русло – не за горами старт дуже важливої для революціонерів президентської виборчої кампанії.

Отже, 9 березня 2002 року з нагоди річниці погрому «України без Кучми» опозиційні сили вирішили провести мітинги по всій Україні. В Донецьку соціалісти задумали перевдягтись у двірників і прибирати сніг у центральному парку, озброївшись мітлами та гаслами «Очистим город от грязи, а власть – от мрази!». Тоді ж виникла ідея роздобути десь цапа, причепити до нього плакат з написом: «Я і моя сім'я голосували за Кучму» – і так поводити його по місту. Затримка була лише за... козлом.

Виявляється, розповів Юрій Гримчак, по селах цих тварин зимою забивають на шкури, які потім здають заготівельникам. Тому довелося шукати цапа дуже довго, причому не тільки по Донецьку, а й по довколишніх районах. Нарешті в приватному секторі Макіївки потрібна тварина знайшлася.

Хазяїн називав його Борьком. Козел виявився рудим, що дуже добре з точки зору алегорії – прямий натяк на персону діючого президента. Але на революціонерів чекала і погана новина: цап дуже смердів. Причому своїм смородом відразу довів незвичних до такого чоловіків буквально до неосудного стану. Потім вони признались один одному: не можна було уявити собі, що старі козли так сильно отруюють собою атмосферу. Одначе назад дороги нема: якимось, заштовхавши його в машину приятеля, революціонери повезли здобич у Донецьк, залишивши хазяїну в якості орендної плати вартість цієї тварини. Мовляв, якщо з ним щось станеться, дядько збитків не понесе.

Тим часом Юрій Луценко чекав на своїх соратників у наперед домовленому місці. Щоб дістати дозвіл на проведення мітингу, його оформили в заявці як зустріч із народним депутатом України. За законом відмовити виборцям зустрітися зі своїм депутатом ніхто не має права. Тим часом сніг, який мусили дружно прибирати соціалісти, оперативно почистили міські комунальні служби. Та вихід усе одно знайшли – революційні «двірники» заходилися підмітати сміття, зроблене з порваних портретів Леоніда Кучми.

Козел, запланований «окрасою» програми, між тим вивантажувався на той час повністю очманілими від його запаху революціонерами. Машину зупинили в якійсь підворотні, аби не псувати ефект несподіванки. Проте ефект виявився зворотнім: декого з тих, хто займався вивантаженням цапа, почало нудити просто там, у дворі. Свідками цієї сцени стали випадкові перехожі, котрі, як згадують учасники цих подій, тут же почали обходити це місце.

Нарешті козла привели до демонстрантів, почепили на нього заготований уже плакат і рушили через парк на центральну площу звичним уже маршрутом – до першого міліцейського посту. По дорозі цап привертав людську увагу, і міліція, зметикувавши, що відбувається, негайно звеліла згортати акцію. На що традиційно була ознайомлена з офіційним дозволом від міськради на її проведення. «Про козла у вас у заявці нічого нема», – спробував все ж таки припинити хуліганство старший патруля. На що отримав відповідь: «Цей козел – власність народного депутата Луценка!» За законом, він набув статусу недоторканості.

До речі, такий прийом застосовували і під час «України без Кучми». Аби міліція не змела наметове містечко відразу, на наметах почепили попереджувальні таблички: «Власність народного депутата Мороза», «Власність народного депутата Семенюк» тощо. Міліція, очевидно, скреготіла зубами, однак зазіхати на майно, заявлене як депутатське, все ж таки не ризикнула.

Козла припинили водити лише після того, як до учасників акції прибіг заступник Януковича і мало не зі сльозами попросив забрати тварину. Бо в противному разі завтра всіх,

хто це допустив, не розбираючись, де чия провина, просто звільнять із роботи. Коли взялися везти цапа назад, виявилось, що водій, який його привіз, утік разом із машиною. Довелося шукати іншу, і хазяїн Борька, отримавши свого улюбленця назад, повернув усі гроші, відмовившись навіть брати орендну плату. «Сам рудого ненавиджу!» – пояснив він революціонерам свій вчинок.

На цьому, кажуть, епопея не закінчилася. Доброволець, міліцейський полковник, котрий відвозив козла в Макіївку, довго не міг витравити з салону своєї машини бридкий нудотний козлячий запах. До того ж посварився з дружиною – та навідріз відмовлялася сідати в цю машину. Тому авто довелося продати, після чого її власник остаточно зненавидів антинародний режим.

Юрій Луценко (з диктофона):

– Дуже класна річ була 2003 року на 1 Травня. Тоді вже Янукович став прем'єром, і для нього спорудили трибуну. Але не поруч із пам'ятником Леніну, а якраз навпроти. Це для того, щоб його не ототожнювали з комуністами, хоча саме це святкування виявилось чисто радянським. На трибуні стали новопризначений губернатор Анатолій Близнюк, Борис Колесников, якого я тоді зовсім не знав, і всі інші донецькі можновладці. А під пам'ятником Леніна примостилася опозиція: соціалісти і декілька комуністів. Наші тримають плакати: «Янукович, не гони порожняк!». До нас регулярно підходять спецслужби і кажуть: «Згорніть плакати, бо зараз буде прем'єр-міністр». Їх, звичайно, посилають відповідно за адресою, бо мають право тримати будь-які гасла, а особливо – у свято. Нарешті через площу суне колона демонстрантів. У мегафон чути приблизно таке: «На площадь вступает коллектив Первого маргаритового завода, продукция которого известна далеко за пределами Донбасса!» Враження жахливе. Таке, ніби я потрапив у радянське дитинство. Навіть гірше, бо тут кожену колону супроводжує міліціонер. Але тільки демонстранти починали розходитись, як наші тут же давали кожному в руки опозиційну пресу і різні друковані приколи про Кучму. Пригадую, як орговик із обладміністрації тоді бурчав: «Ми їм електорат позганяли, а вони його запліднюють».

Однак такі акції опозиції хоча теоретично і мали повторюватися по всіх регіонах, насправді реалізовувалися в залежності від активності лідера. Фігурально висловлюючись, не всі області України мали на той час свого Луценка. Друга і остання спроба взяти діючу владу штурмом на всеукраїнському рівні мала назву «Повстань, Україно!» На відміну від «України без Кучми» про її початок владу попередили заздалегідь.

Так, 2 вересня 2002 року, за два тижні до оголошеної акції протесту лідери опозиції звертаються до преси з офіційним зверненням, де, зокрема, закликали:

«Напередодні Всеукраїнської акції громадянського протесту «Повстань, Україно!» ми звертаємося до вас: не зрадьте самих себе та своїх близьких, бо отруєна суспільна атмосфера загрожує однаково всім, хто живе в Україні. Ми розуміємо, що важко під час акцій протесту буде не лише нам – відкритим опонентам діючого режиму, а також і вам. Арсенал заходів режиму щодо журналістів «багатий»: відрізані голови, тортури, викрадення, побиття, позбавлення роботи, яка є сенсом вашого життя. Але

навіть такі загрози не позбавляють журналістів з власною позицією від відповідальності якісно робити свою справу.

Влада буде лестити вам, роздавати почесті і нагороди, запрошувати на престижні зустрічі та у закордонні поїздки. Але пам'ятайте, що саме вас влада ненавидить більше за всіх! Саме ця влада убивала і принижувала вас в особі Г. Гонгадзе, І. Александрова і багатьох, багатьох інших, убивала з особливим цинізмом, звірством і жорстокістю! Ця влада не може вас не ненавидіти, бо вона ненавидить правду і свободу! Бо знає, що основне покликання журналіста – нести правдиву інформацію!

Розуміючи залежний стан нашої журналістики, ми не закликаємо вас ставати на бік опозиції. Ми тільки просимо вас не писати і не говорити неправду».

Акція громадянської непокори «Повстань, Україно!» мала початися зранку в понеділок, 16 вересня. Вже з суботи всі під'їзди до Києва були перекриті міліцейськими кордонами. Планувалося не пустити в столицю автобуси з регіонів. Тамтешні активісти не приховували, що збираються організовано вирушати на Київ, аби приєднатися до акції. Звісно, кожного пасажера поїзда, електрички чи рейсового автобуса не перевіриш. Хоча якщо міліція бачила велику групу людей, вона обов'язково перевіряла документи в усієї компанії. Але замовлені автобуси від звичайних рейсових все ж таки можна було відрізнити. Комуś удалося прорватися, однак значну частину учасників зупинили на підступах до Києва і завернули назад.

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.